

## HÁBORÚBÓL VÁLSÁGBA, VÁLSÁGBÓL HÁBORÚBA A BIZTOSÍTÁSI PIAC MAGYARORSZÁGON 1914–1943

Tamás Gábor (Az IFUA Horváth & Partners Kft. vezető tanácsadója, az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója) gabor.tamas@horvath-partners.com

### ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány kvalitatív és kvantitatív források kombinálásával mutatja be a magyarországi biztosítási piac fejlődését a két világháború alatt és között. A hazai gazdaságtörténetben eddig keveset vizsgált ágazatról többnyire biztosítási szakemberek által biztosítási szakemberek számára írt kvalitatív megközelítésű munkák jelentek meg. A rendelkezésre álló üzleti adatokat statisztikai módszerekkel elemző, tudományos igényességgel elkészített, modern gazdaságtörténeti feldolgozás eddig nem született. A szerző a dualizmuskori piacot bemutató tanulmányában követett módszert folytatva, hivatalos ágazati statisztikák, vállalati szintű adatok és a korabeli szaksajtó feldolgozásával vázolja fel ennek a politikai és gazdasági viharokkal terhelt három évtizednek a fő jellemzőit. Bemutatja, hogy a háború gazdasági káosza, a Trianon következtében határon túlra került állományok, a hiperinflációban elértéktelenedett tartalékok és egekbe szökő költségek, valamint az ország új méretéhez képest túlzottan sok biztosító hogyan rombolták le a háború előtt virágzó piacot. A helyzettel új eszközök, a biztosítás állami felügyelete és a társaságok minden ágazatra kiterjedő kartellszervezete segítségével igyekezett megbirkózni a szektor. Mindkettő hozzájárult az 1920-as évek második felében végbement konszolidáció sikeréhez. Az évtized végének rövid fellendülését újabb válság követte, amelyből igazán csak a második világháború és a háborúra való felkészülés konjunktúrája jelentett kiutat.

### SUMMARY

Combining qualitative and quantitative sources, this article presents an overview of the development of the Hungarian insurance market during and between the two world wars. The sector was hardly studied by the Hungarian economic history. However, some qualitative studies were published by insurance professionals for insurance professionals. A modern, statistical analysis of the available business data is still missing. Continuing the method followed in his study of the late 19<sup>th</sup> and early 20<sup>th</sup> century market, the author draws on the key features of this three decades of political and economic storm by processing official sector statistics, company-level data, and contemporary press. It demonstrates how the insurance market has been destroyed by the economic chaos of war, by the portfolios got beyond borders, by the hyperinflation that eliminated the reserves and increased operating costs into the sky. The sector coped with the situation with new tools: state supervision and a cartel embracing every business line. Both contributed to the success of consolidation in the second half of the 1920s. The short

boom of the end of the decade was followed by the Great Depression, and there was no real recovery until the economic boom of World War II.

**Kulcsszavak:** biztosítástörténet, Magyarország, Horthy-korszak, biztosításfelügyelet  
**Keywords:** Insurance History, Hungary, Interwar-period, Supervisory Authority of Insurance

**JEL:** G22, N23

**DOI:** 10.18530/BK.2019.2.52  
<http://dx.doi.org/10.18530/BK.2019.2.52>

A magyarországi biztosítási piac dualizmuskori fejlődését a Biztosítás és Kockázat előző számában<sup>1</sup> mutattuk be, most a két világháború alatti és a Horthy-korszak tendenciáinak felvázolására teszünk kísérletet.

Ahogy a korábbi, így erre az időszakra vonatkozóan sem bővelkedünk szakirodalmi összefoglaló munkákban. Az 1930-as évek elején megjelent két ágazattörténeti összefoglalás – íj. Dr. Csury Jenő és Marosi Imre tollából *A magyar biztosításügy története*, illetve Vaktor Ferenc szerkesztésében *A Triesti Általános Biztosító Társulat és a biztosítási intézmény 100 éves története Magyarországon* – értelemszerűen csak a korszak elejét elemezhetette, azt is a kortársak szemszögéből.<sup>2</sup> A szerzők, maguk is gyakorló biztosítási szakemberek, a háború utáni összeomlásból való lassú, de sikeres kilábalásként értékelik az 1920-as éveket, a világgazdasági válság hatása még nem jelenik meg munkáikban.

### Az 1920–27-es időszakot a konszolidáció, ezután 1930-ig a növekedés, majd az 1931 és 1938 közöttit a csökkenés periódusaként jellemzi.

A második világháború után egyedül Berend T. Iván és Szuhay Miklós foglalkozott érdemben az ágazat történetével. Az 1973-ban megjelent *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944*<sup>3</sup> már átfogó képet próbál nyújtani a korszakról, a szektor túlméretezettségét, az állami felügyelet szerepét és az életbiztosítást érő egymást követő külső sokkokat emelve ki. Részletes statisztikai alátámasztás nélkül az 1920–27-es időszakot a konszolidáció, ezután 1930-ig a növekedés, majd az 1931-és 1938 közöttit a csökkenés periódusaként jellemzi. Ezt a képet azután a biztosítási szakkönyvek történeti fejezetei is elfogadták, már amennyiben egyáltalán foglalkoztak a korszakkal. A témával legrészletesebben foglalkozó Dr. Nádasdi Magda is mindössze 4 és fél oldalt szán a korszaknak az *Állami biztosítás Magyarországon* című kötet ágazattörténeti fejezetében.<sup>4</sup>

A fenti elnagyolt képet szeretném árnyalni – ahogy a dualizmusról szóló tanulmányban, most is – a hivatalos és vállalati statisztikákat, valamint a korabeli szakemberek narratíváit hívva segítségül.

Bár a vizsgált három évtizedben mindvégig rendelkezésünkre állnak a hivatalos statisztikai gyűjtés adatai, az ország területében, a pénznemben<sup>5</sup>, illetve a pénz értékében bekövetkezett változások nem teszik lehetővé, hogy az egész időszakot egységes egészként mutassuk be. Az első világháborút és az azt követő gazdasági konszolidáció időszakát nincs értelme számszakilag hasonlítani akár a megelőző, akár az azt követő időszakhoz. Bár a pengőt számolási egységként már 1925-től használták, és minden részvénytársaságnak, így a biztosítóknak is 1925 év végével el kellett készíteniük az aranymérlegüket, amely – bizonyos megkötésekkel – akár használható is lenne a korábbi időkkel való összevetésre, a biztosítási statisztika olyan mértékben változott meg, hogy az 1926 előtti és utáni időszak gyakorlatilag összehasonlíthatatlan.<sup>6</sup> Az 1927 és 1938 közötti 12 év ellenben statisztikai alapon is jól elemezhető, és ebből az elemzésből szépen kibontakozik a világgazdasági válság hatása az ágazatra. Az 1939-től kezdődő periódus, bár 1942-ig konzekvens statisztikák állnak a rendelkezésünkre, a területgyarapodás és a gyorsuló háborús infláció miatt ismét nehezen lenne összevethető a megelőző periódussal. Ezek az adottságok tükröződnek vissza jelen tanulmány tagolásában is.

### A „boldog békeidők”

A dualizmus korszakában a biztosítási szektor – időszakonként és ágazatonként eltérő ütemben ugyan, de – folyamatosan növekedett. Sokkal gyorsabban, mint a gazdaság egésze. 1875–1895 között a Monarchia biztosítási piacának éves átlagos növekedési üteme (4,8%) kétszeresen haladta meg a Magyar Királyság és háromszorosan Ausztria GDP-jének átlagos növekedését. 1895–1913 között pedig a magyar piac növekedése (5,3%) már közel háromszorosa volt a magyar GDP, és több mint háromszorosa a tercier szektor átlagos növekedésének.

## A háború előestéjén a hazai vállalatok már minden jelentősebb ágazatban a piac nagyobbik felét tudhatták magukénak.

A piacot kezdetben a trieszti és bécsi társaságok dominálták, de – az Első Magyar Általános Biztosítótársaság 1857-es megalapításától kezdve – fokozatosan létrejött egy jelentős, hazai tulajdonú vállalati kör, amely sikerrel volt képes felvenni a versenyt a jóval tőkeerősebb osztrák és külföldi konkurenciával. A háború előestéjén a hazai vállalatok már minden jelentősebb ágazatban a piac nagyobbik felét tudhatták magukénak. Az iparosodás, a mezőgazdasági ártermelés és az urbanizáció viszonyai újabb és újabb kockázatokat teremtettek, miközben a hagyományos kockázatok, mint a tűzvész, egyre gyakrabban és egyre nagyobb értékeket veszélyeztettek. Ez folyamatosan növekvő igényt teremtett a meglévő biztosítási ágak iránt, és a 20. század első évtizedére teljesen új kárbiztosítási ágak kialakulásához vezetett. Az élet-

biztosítással rendelkezők száma ugyan óriási lemaradást mutatott a fejlett ipari országokhoz képest, de abszolút értelemben a 19. század utolsó negyedétől az ágazat rendkívüli ütemben fejlődött: a biztosított tőke nagysága évről évre megszakítás nélkül növekedett, és 1913-ra megtízszereződött.

A növekedés üteme meg-megtorpant ugyan a gazdaság egészének ciklikus mozgását követve – az 1873-as „Nagy Krach” például számos biztosító bukását hozta, a századfordulós gabonaválság időszakában pedig szinte stagnáltak a tűz-, és visszaestek a jégkár díjbevételek, 1913 háborús feszültsége sem tett jót a biztosítók tárcájában tartott értékpapírok árfolyamának –, de összességében és hosszú távon a szakadatlan fejlődés megállíthatatlannak látszott. Ebben a hangulatban, ilyen várakozások között érte a pesti piacot Gavriilo Princip merényletének híre.

### A háború és a forradalmak, 1914–1919

A biztosítók nem voltak felkészülve egy nagy háborúra. Azt, hogy a piac ennek a lehetőségét szinte kizárta, mi sem mutatja jobban, mint a háború kockázat kezelése az életbiztosításokban. Ez, az 1875-ös kereskedelmi törvény alapján eredetileg kizárt kockázat, később külön díj ellenében bekerült a fedezett események közé. A századforduló előtt már kifejezetten olcsón vállalták a társaságok, de senkinek sem kellett, később – sok esetben – ingyen került a biztosításokba. Aztán a balkáni háborúk miatt mindenki félni kezdett, egyáltalán nem voltak háború kockázati tartalékok. Hasonló képet látunk, ha a befektetések szempontjából nézünk rá a hazai társaságok felkészültségére. Angliában és Németországban már 1913–14-ben elkezdtek foglalkozni a biztosítók a háborúra való felkészüléssel, a fő szempont a vagyon mobilizálhatósága volt. Magyarországon annak ellenére sem kapott figyelmet ez a téma, hogy a biztosítói vagyon 1/3-át kitevő jelző az egyáltalán nem volt mobil.<sup>9</sup>

## A hadüzenet után az első intézkedés a mozgó ügynökök tevékenységének beszüntetése volt.

A háború előszele már 1913-ban is érezhető volt, egyrészt a balkáni háborúk, másrészt egy általános „közgazdasági dermedtség” miatt, ezt azonban a szarajevói merénylet és a háború kitörése után a gazdasági életben tomboló pánik váltotta fel.<sup>10</sup> Bezárt a tőzsde, a bankokat megrohanták a betétulajdonosok, az arany pénz gyakorlatilag eltűnt a piacról, kitört a tezaurálási düh.

A biztosítók működését több szempontból is sújtotta a mozgósítás. A vasutak polgári személyforgalmának korlátozása és részbeni beszüntetése megbénította az üzletkötők mozgását, és akadályozta a károk rendezését. Éppen ezért a hadüzenet után az első intézkedés a mozgó ügynökök tevékenységének beszüntetése volt. Megbomlott a társaságok szervezési hálózata, a bevonulás miatt hiányoztak az üzletkötők, de az ügyfelek is. Az életbiztosítások kötése drasztikusan visszaesett.<sup>11</sup> A tűzbiztosítások esetében is lehetetlenné vált az ügynöki díjbehajtás, ezért

ezt a központból történő levelezés váltotta fel. Ez utóbb váratlanul sikeresnek bizonyult, részben mert a háborús körülmények felértékelték a tűzkötvények fenntartását, másrészt mert a korábbi rendszer is nagyon alacsony hatékonysággal működött.<sup>12</sup> A jégkárbiztosítást a háború az üzletszerzés teljes befejezése után, a kárbecslés legkritikusabb napjaiban érte. Ebből komoly károk származtak: a kárbecslés a bevonulás és a közlekedés lebénulása miatt befagyott. Közben az árak felszöktek, a gazdák pedig nem várhatták meg a becsüst, learatták, kicsépték és behordták a terményt. A biztosítóknak nemcsak a költségük nőtt meg, de a kármegállapításnál is elnézőnek kellett lenniük, ami a kárhányad megugrásához vezetett.<sup>13</sup>

A piacot a kormány hadigazdasági intézkedései is komolyan befolyásolták. Ezek közül legközvetlenebb hatása a fizetési moratóriumot hirdető 6 kormányrendeletnek, valamint az angol és francia biztosítók állami felügyelet alá helyezésének volt.

Az első moratórium 1914. augusztus 1–15. között az általános fizetési kötelezettségekre vonatkozott, a biztosítást speciálisan érintő rendelkezést nem tartalmazott. A második moratórium, augusztus 15. és szeptember 30. között a biztosított felet továbbra is felmentette a fizetési kötelezettsége alól, a biztosítóintézetek ugyanakkor fizetni tartoztak: hadi biztosításnál az egész összeget; egyéb életbiztosításnál a kárösszeg 500 koronáig terjedő részét; kölcsönöknél és visszavásárlásoknál pedig 200 koronáig terjedő részt. A harmadik moratórium, szeptember 30. és november 30. között a biztosított félre is a fentiekkel megegyező aránylagos díjfizetési kötelezettséget írt elő. A negyedik moratórium, november 30. és 1915. január 31. között mindkét felet 25 százalékos térítésre kötelezte, bár a háborúkockázati díjakat és térítéseket továbbra is 100 százalékban be kellett fizetni. Azokat, akik katonai szolgálatot teljesítettek, vagy akiknek a lakhelyén háború dúlt, mentesítették a díjfizetés alól. A következő két rendelet az éves díj további háromszor 25 százalékának az esedékességéről rendelkezett március, május és július végi határidővel. 1915. július 28-án a fizetési moratóriumot feloldotta a kormány.<sup>14</sup>

A moratórium közvetlen hatása nem is elsősorban a befizetett díjak elmaradásában – a díjfizetési fegyelem még javult is a háború alatt –, hanem a törlések lehetetlenné válásában jelent meg. Csak a negyedik rendelet engedélyezte újra a kötvények törlését, ha a rendeletileg engedélyezett díj befizetése sem a határidő alatt, sem a felszólítás kézhezvétele után 30 napon belül nem történt meg. Az 1914-es év üzleti adatai többek között ezért sem vethetők össze a korábbi évekkal: a második félévben és 1915 elején gyakorlatilag egyáltalán nem volt törlés.

A második, a piacot alapvetően befolyásoló kormányzati intézkedés az angol és francia biztosítók állami felügyelet alá helyezése volt. A franciák: a L'Agile és a Le Conservateur jelentéktelen szerepet játszottak a piacon, évek óta nem kötöttek már új biztosítást, csak egy-egy inkasszóhelyet tartottak fenn. Az angolok: a The Gresham, a North British and Mercantile, a Standard Life, a The Star, a The Consolidated, és a Law Union & Rock Life viszont jelentős szereplők voltak elsősorban, de nem kizárólag az életbiztosítási piacon.

Az 1914. október 20-án megjelent kormányrendelet szerint a kereskedelmi és a pénzügyminiszter együttes rendelettel „megtorlasképpen (!) és az illető vállalat költségén” felügyelőbiztosokat rendelhettek ki olyan vállalatok vagy fióktelepeik mellé, amelyek vezetése ellenséges külföldről történt, vagy amelyek a profitjukat részben vagy egészben ellenséges külföldre szolgáltatták

ki. A felügyelőbiztosoknak a vállalat tulajdon- és egyéb magánjogainak sérelme nélkül kellett a felett őrködniük, hogy a vállalat üzletvezetése a háború alatt ne sértse a hazai érdekeket. A felügyelőbiztosok jogkörébe tartozott, hogy bármilyen üzleti intézkedést letiltsanak, vagy maguknak tartsanak fenn, illetve minden üzleti ügyről felvilágosítást igényelhetek. A felügyelet alá helyezett vállalat pénzt, értékpapírját sem közvetlenül, sem közvetve ellenséges állam polgárának kiszolgáltatni vagy átutalni nem volt szabad.<sup>15</sup>

A biztosítótársaságok ugyanakkor a háborús erőfeszítésekből is kivették a részüket: év végéig a hadba vonult tisztviselők illetményeit is folyósították, támogatták a Vörös Keresztet,<sup>16</sup> és közösen, 500 ezer koronás költséggel hadikórházat állítottak fel Biztosító Intézetek Hadikórháza néven. Legnagyobb jelentősége és – amint azt látni fogjuk – hosszú távú hatása természetesen a hadikölcsönök jegyzésének volt. Ezt a társaságok részben saját vagyonukból jegyezték, részben szervezetük által az ügyfeleiktől gyűjtötték. A magyarországi intézetek az első hadikölcsönből 60 millió koronát jegyeztek le. Az elsőt aztán újabb és újabb hadikölcsönök követték, és a háború végére a biztosítók értékpapírtárcája hadikölcsönkötvényekkel volt tele.<sup>17</sup>

1915 közepére az ország hozzászokott, a gazdaság alkalmazkodott a háborús viszonyokhoz. Az elemi kár ágazatok a háborús konjunktúra és az áremelkedések miatt jelentős díjbevétele-növekedést értek el. A kárhányadok ugyanakkor a feszített tempójú, több műszakos termelés és a képzett munkaerő képzetlennel való helyettesítése miatt – különösen az iparvállalatok tűzbiztosításában és a balesetbiztosításban – jelentősen romlottak. Az intézetek megfogyatkozott tisztviselői létszámmal dolgoztak. A károk lebonyolítása, helyi kárbecslő, orvos és helyi ügynök hiányában minden ágazatban akadozott: vagy a központi kárbecslő döcögött le 20-30 óras vonatúton, vagy levélben, megegyezéssel, alkudozva voltak kénytelenek a társaságok rendezni a kárt.<sup>18</sup> Jégbiztosításban a kisebb károk rendezéséhez helyben lakó bizalmi embert vagy gazdasági szervezetet kértek fel, tapasztalt kárbecslő küldése helyett.<sup>19</sup>

## A háború végére a biztosítók értékpapírtárcája hadikölcsönkötvényekkel volt tele.

Az életbiztosításban a hagyományos szerződések piaca összeomlott, de helyette új, hadibiztosításokat kezdtek árulni. Ezek a tőkét vagy tőkét és járadékot egyszerre kínáló konstrukciók nemcsak a hadi kockázatot vállalták be, de sokszor bármely okból történő elhalálásra fizettek, és ezzel megoldást kínáltak a háború okozta jogi anomáliákra. Ilyenből pedig akadt bőven. A halálesetek kifizetéséhez halotti anyakönyvi bizonylat vagy bírói holtta nyilvánítás kellett, az ügyfelek viszont érthetően azonnal, a katonai hatóságok halotti nyilatkozatai alapján akartak kártérítést. Ezek azonban, miután veszteséglistákon és a különböző csapattestektől beérkező jelentéseken alapultak, még az illetékes minisztérium nyilatkozata alapján sem voltak hibátlanok. A hatóság nem is vállalt felelősséget az esetleges magánjogi következményekért. A kereskedelmi törvény hadikockázatokat kizáró passzusa is vitákra adott okot. A háborúban szerzett sebésülésben meghalt biztosítottnak nem, az ugyanott szerzett járványos betegségben elhunytak ugyanakkor megítélte a bíróság a térítést.<sup>20</sup>

Az életbiztosítási visszaélések is megszorodtak. „Az úgynevezett <lelketlen üzereknek>, akiket szakkörökben <biztosítási görényeknek> neveznek, szintén bőséges préda kínálkozott a tájékozatlan hadiözvegyek vagy a magukat ilyeneknek képzelő nők között. E görények... potom pénzen megvették a jogosult kedvezményezettől a kötvényeket, illetve az azokból eredő jogokat magukra átiratták s azokat az intézetekkel szemben érvényesíteni törekedtek.”<sup>21</sup> Az ilyen csalások elhárítására a biztosítók a hadba vonultak kötvényeire vonatkozó engedményezéseket a háború tartama alatt nem vették figyelembe.

Hosszan lehetne még sorolni a szektor nehézségeit és működési anomáliáit a négy háborús év alatt, de egy átfogó kép érzékeltetéséhez talán ennyi is elég. Az ország 1918-ig nem vált nagyobb mértékű harcok színterévé, a biztosítók az emberveszteségek és a fokozatosan gyorsuló infláció ellenére is működőképesekek maradtak.

Nem igaz ez a román megszállással, forradalmakkal terhelt, majd a trianoni területvesztéssel záródó 1919–20-ra. Az ismert események a magyar gazdasági élet egészét káoszba taszították, ami a teljes országra kiterjedő, hálózatos működési elvű biztosítótársaságokat különösen sújtotta. Legradikálisabban ebben a két kaotikus esztendőben a Tanácsköztársaság nyúlt bele az ágazat működésébe: a biztosítást improduktív foglalkozásnak minősítette, a Forradalmi Kormányzótanács XXV. sz. rendelete kimondta az országban működő összes biztosító szocializálását, és az intézetek vezetését a pénzügyi népbiztosra bízta. Utóbbi a vállalatok gazdasági és pénzügyi irányítását a Pénzügyi Központ hatáskörébe utalta.<sup>22</sup> A jégkárbiztosítást központi kezelésbe vonták, a társaságok közvetlen igazgatását pedig volt tisztviselők, népbiztosi megbízottak vették át. Előbbi a jégdíjak kiesését jelentette, miközben a károk rendezését – miután időközben a Tanácsköztársaság megbukott – már ismét a társaságoknak kellett kifizetniük, utóbbi pedig a működés négy hónapos megbénulásához vezetett, ahogy arról az Első Magyar üzleti jelentése beszámol.<sup>23</sup>

### Konszolidáció, 1920–1926

Az 1918–1920-as évek zűrzavarából a biztosítási ágazat három nagy, megoldásra váró problémával emelkedett ki: a határokon kívülre került állományokkal, az elértéktelenedett életbiztosítási díjtartalékokkal és a trianoni országnagysághoz képest túlméretezett szektoral.

A békeszerződés következtében az ügyfelek, az állomány és a hálózat jelentős része került a határokon kívülre. Az elemi ágazatok esetében új, az utódállamokban honos társaságok létrehozása jelentette a megoldást. Így született például 1921-ben Szlovákiában az Első Magyar képviseletéből a Szlovák Biztosító Rt., a Magyar-Franciából a Merkur, a Hazai Általánosból a Domov, a Foncière-ből pedig a Continentale biztosító. Ezeket a társaságokat helyi menedzsment irányította, a pesti anyavállalatok résztulajdont tarthattak meg, és az igazgatóságban képviseltették magukat. Ilyen módon persze az utódállamokban olyan sok biztosító jött létre, ami a normális működést lehetetlenné tette: a 3,5 milliós Szlovákiában például 35 új társaság keletkezett, azaz minden 100 ezer lakosra jutott egy biztosító.<sup>24</sup> Szükségszerűen konszolidációnak kellett következnie. Nehezebben volt kezelhető az utódállamokba került életbiztosítások ügye.

Ehhez államközi megállapodásokat kellett kötni, amelyek rögzítették, hogy a társaságoknak csak akkor és olyan mértékben kell ezeket a biztosításokat az utódállamok valutájában kifizetni, ha és amilyen mértékben az utódállamok kormányai ezen biztosítások díjtartalékait szintén valorizálják, és a fedezetet alkotó állampapírokat a saját valutájukra szóló értékpapírokra cserélik. Ezek a megállapodások – hosszas tárgyalások után<sup>25</sup> – Csehszlovákiával 1923-ban, Romániával 1924-ben, a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal pedig 1928-ban születtek meg.<sup>26</sup>

A koronára szóló életbiztosítások díjtartalékát már a hadikölcsönkötvények értéktelenedése is súlyosan érintette, az elszabaduló infláció azonban teljesen lerombolta. Az infláció nagyságának érzékeltetésére elég az 1. táblázat egyre hosszabb soraira vetni egy pillantást. A kötvényekbe foglalt biztosítási összeg is teljesen elértéktelenedett, az ügyfelek joggal érezhették úgy, hogy a befizetett tőkájük elveszett. A helyzet rendezését többször sürgették a társaságok, de a megoldáshoz nemcsak az életbiztosítási, hanem a tartalékok mögött álló hadikölcsönkötvényeket is valorizálni kellett volna, ez pedig nem állt a pénzügyi kormányzat érdekében. A megoldást végül 1928-ban az ún. valorizációs törvény<sup>27</sup> hozta el, amely minden biztosítót – azokat is, amelyek nem művelték az élet ágazatot (!) – a díjbevétele 2 százalékát kitevő valorizációs illeték befizetésére kötelezett addig, amíg az érintett 187 ezer szerződés aranyértékének 5 százaléka, összesen 17 millió pengő össze nem gyűlt. A kifizetés végül 1935–36 folyamán történt meg. A rendezéssel mindenki elégedetlen volt, rengeteg bírálat érte mind a biztosítók, mind az ügyfelek érdekeit hangoztatók részéről. Előbbiek a kormányzatnak az államadóság valorizációjától való elzárkózását okolták az élet állomány összeomlásáért, utóbbiak pedig a „biztosítási kartell” káros befolyását látták a rendelkezésben.<sup>28</sup>

1. táblázat: A jelentősebb biztosítási ágazatok díjbevétele Magyarországon 1914–1925.

	Folyóáron	Összehasonlító áron	Árindex <sup>1</sup>
1914	156 043 000	156 043 000	1,00
1915	155 616 000	88 468 448	1,76
1916	170 560 000	57 350 370	2,97
...			
1921	1 132 247 000	26 691 348	42,42
1922	2 578 683 000	16 958 326	152,06
1923	59 807 000 000	23 869 523	2505,58
1924	337 897 000 000	18 258 041	18506,75
1925	468 660 010 000	28 708 117	16325,00
1926	674 415 110 870	45 956 737	14675,00

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1914–1926.

<sup>1</sup>A korona vásárlóértékének alakulása az élelmiszerárak alapján, 1919–1926. (1914. június 30. = 1), Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1919–1924. évfolyamai (az adatokat öttagú munkáscsalád heti élelmiszer-szükséglete alapján számították ki), illetve a létfenntartási költségek indexe 1924–1926.

A legnehezebben kezelhető problémát ugyanakkor a szektor rendkívüli túlméretezettsége okozta. A területi változások a vidéki üzletkör 60-70 százalékának az elvesztését jelentették, a budapesti intézetek a teljes életbiztosítási üzletük 52 és az elemi ágazatok 64-66 százalékát veszítették el.<sup>29</sup> A cégek ugyanakkor megmaradtak, sőt szaporodtak is. Az inflációs időkben nem volt nehéz előteremteni a cégalapításhoz szükséges tőkét.<sup>30</sup> 1923-24-ben visszatértek a kivonult angol biztosítók alacsony díjjal, magas jutalékkal. A kortársak által angol invázióknak, a díjverseny tekintetében pedig angol betegségnek nevezett jelenség elsősorban a tűzbiztosítási ágazatot érintette.<sup>31</sup>

A piaci konszolidáció három szálon ment végbe. Egyrészt bekövetkezett egy spontán piactisztulás, csődök és összeolvadások formájában, másrészt a hazai vállalatok viszonylag szoros, kartellszerű együttműködésbe kezdtek, harmadrészt pedig a kormányzat bevezette a szektor állami felügyeletét, és megtiltotta új biztosítók alapítását vagy letelepedését.

A spontán piaci konszolidáció már az inflációs időszakban megkezdődött. Az ekkor alapított társaságok jó része már 1925-26-ban eltűnt. Az 1920-as években felszámoltak közül 11-et alapítottak 1918-24-ben, és csak 7 volt háború előtti.<sup>32</sup> Még szemléletesebb, ha a háború és az infláció alatt alapított társaságok sorsát nézzük meg: 27 társaságból 13 szűnt meg a 20-as évek konszolidációja során, 6 a világgazdasági válság alatt, és csak 8 érte meg a 1930-as évek közepét (2. táblázat).

2. táblázat: A háború és az inflációs időszak alatt alapított biztosítótársaságok Magyarországon 1914-1923.

A konszolidáció időszakában, 1921-27 között megszűnt	
Társaság	Alapítás
Magyar Országos Biztosító Intézet Rt.	1916
Turul Biztosító Rt.	1917
Turul Életbiztosító Rt.	1918
Debreceni Keresztyén Biztosító Intézet	1920
Nemzeti Általános Biztosító Rt.	1920
Garantia Általános Biztosító Rt.	1921
Délkelet Viszontbiztosító Rt.	1921
Ivria Biztosító Rt.	1921
Terra Általános Biztosító	1922
Manes Magyar-Német-Svéd Biztosító Rt.	1922
Atlantica Biztosító Társaság	1922
Dunántúli Általános Biztosító Társaság	1922
Mentor Biztosító Rt.	1922
A világgazdasági válság alatt, 1929-33-ban megszűnt	
Mercur Általános Biztosító Rt.	1920
Gyáripari és Kereskedelmi Biztosító Rt.	1921
Universal Lloyd Szállítmánybiztosító Rt.	1921

Malombiztosító Rt.	1922
Hunnia Általános Biztosító Rt.	1922
Pán Általános Biztosító Intézet	1922
A világgazdasági válság után, 1934-38-ban megszűnt	
Pénzüntézetek Országos Biztosító Részvénytársasága	1918
Kisbirtokosok Biztosító Intézete	1918
Pátria Általános Biztosító Rt.	1920
Első Keresztény Biztosító Intézet Rt.	1920
Középeurópai és Minerva Általános Biztosító Rt.	1920
Astra Biztosító Rt.	1921
Corvinia Általános Biztosító Rt.	1922
Providentia Biztosító Rt.	1923

Forrás: Nagy Magyar Compass 1914-1943/44.

A felszámolások mellett az összeolvadások is a konszolidációt szolgálták. Bécsben az EMÁBIT leány, Bécsi Biztosító és Bécsi Életbiztosító összeolvadt a Phönixszel, illetve a Phönix Életbiztosítóval, a Danubius Baleset és a Déli Jégbiztosító pedig az anyaintézeteibe, a Duna Általános Biztosítóba (Donau) és az Adriaiba (Riunione Adriatica), Budapesten pedig az 1911-ben alapított Hungária Általános Biztosító a Foncière-be olvadt bele.<sup>33</sup>

## 1919 februárjában megalakult a Mabisz elődje, a BIOSZ.

A piacon maradó biztosítótársaságok a világháború előtt is meglévő – jobbára a tarifára és a biztosítási feltételekre vonatkozó – együttműködés kiterjesztésében és szorosabbra húzásában látták a szektor előtt tornyosuló nehézségek elhárításának módját. 1919 februárjában 35 biztosító közreműködésével megalakult a Mabisz elődje, a BIOSZ (Biztosító Intézetek Országos Szövetsége), amelyhez még ugyanezen év végéig a Magyarországon működő összes társaság csatlakozott. A BIOSZ a két világháború között mindvégig kartellszervezetként működött, az ágazat egészét érintő politikai érdekképviselet mellett, fő tevékenysége a biztosítók közötti ágazati tarifaegyezmények megalkotása és betartásuk biztosítása volt, bár ez utóbbi tekintetében nem sok eszközzel rendelkezett. A stratégiai irányítás a – legnagyobb társaságokból álló – Végrehajtó Bizottság és az általa választott elnök, egészen pontosan elnöklő társaság kezében volt. Ez utóbbi posztot 1938-ig az Első Magyar, és képviseletében előbb Balabán Adolf vezérigazgató-helyettes, majd az ő halála után Gergely Tódor vezérigazgató töltötte be. A szövetség napi munkáját 1923-tól önálló igazgató irányította. Az egyes szakosztályok gondozták az egyre szaporodó ágazati egyezményeket. Időszakunk végén, a második világháború után a BIOSZ hat szakosztálya nyolc egyezményt és az ezekkel kapcsolatos napi tevékenységet ellátó irodákat felügyelt (3. táblázat).

3. táblázat: A Biztosító Intézetek Országos Szövetségének szervezete 1947-ben

Szakosztály	Egyezmény	Elnöklő társaság	Végrehajtó szervezet
Életbiztosítási Szakosztály	Életbiztosítási Egyezmény	Első Magyar	
	Kötélék Anormális Életbiztosítási Kockázatok Vállalására	Foncière	Egyezményes Iroda, Egyezményes Társaságok Leszámitoló Irodája
Tűz- és Betöréses-lopásbiztosítási Szakosztály	Magyar Gyári Viszontbiztosítási Kötélék	Első Magyar	Egyezményes Iroda, Post War Risk Betörésbiztosítási Pool Irodája
	Tűz- és Betöréses-lopásbiztosítási Egyezmény	Első Magyar	
Üvegbiztosítási Szakosztály	Üvegbiztosítási Egyezmény	Középeurópai	
Autó-, Baleset- és Szavatossági Biztosítási Szakosztály	Autó-, Baleset- és Szavatossági Biztosítási Szakosztály		Autóbiztosítási Ellenőrző Iroda
Jégbiztosítási Szakosztály	Jégbiztosítási Egyezmény	Adriai Biztosító	Biztosító Társaságok Jégkárfevélési Irodája
Szállítmány biztosítási Szakosztály	Szállítmánybiztosítási Egyezmény	Foncière	Szállítmánybiztosítási Ellenőrző Iroda

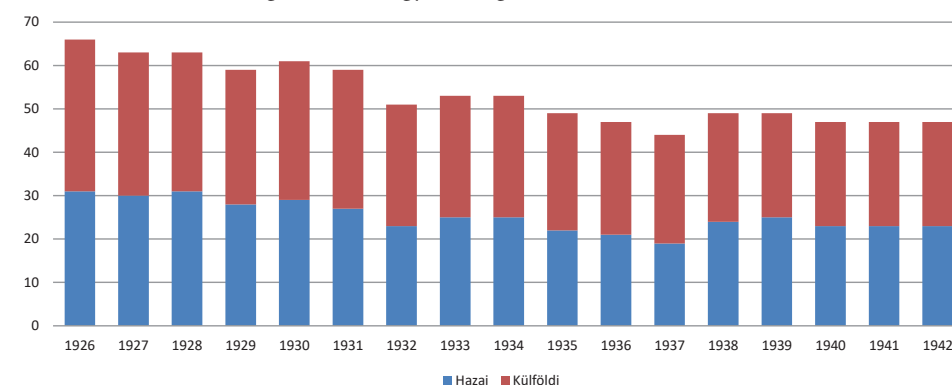
Forrás: Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz, 1947–1948/1. kötet pp. 147–148.

Miközben a biztosítók a kartell, addig az állam a piac szabályozása és felügyelete felé mozdult el. Már a háború előtt is rendszeres sajtótéma volt a felügyelet kérdése, a biztosítási törvénynek pedig két évtizeden át újabb és újabb szövegtervezetei születtek, de a parlament elé egyszer sem terjesztették. A világháború, Trianon és a forradalmak utáni helyzet azonban elkerülhetlenné tette az állam közvetlen beavatkozását. Önálló biztosítási törvény most sem született, de – a már említett módon – törvényben szabályozták a koronában kötött életbizto-

sítások valorizációját (1928 évi XII. tc.), az elemi biztosítások mindkét oldali felmondhatóságát és a folytatólagos díjtartozások perelhetőségét (1927 évi X. tc.), és több kormányrendelet is született a piacon lévő társaságok számának korlátozása érdekében. A legfontosabb ezek közül mindenképpen az 5155/1926. ME sz. rendelet, amely két évre megtiltotta új biztosítótársaság alapítását vagy új külföldi társaság betelepítését az országba. A rendelet hatályát ezután többször meghosszabbították, és a tilalmat egészen 1940-ig fenntartották.

A kortársak által alapítási moratóriumnak vagy koncessziózárlatnak nevezett intézkedés lassan, de elérte a célját: a magyar piacon működő társaságok száma időszakunk alatt folyamatosan csökkent<sup>35</sup> (1. ábra).

1. ábra: A biztosítótársaságok száma Magyarországon 1926–1942.



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A szabályozási lépésekkel párhuzamosan fokozatosan a felügyelet is kialakult. Egyes visszaemlékezések szerint már 1920–21-ben működött valami „felügyeletféle” a Pénzügyminisztériumon belül, de ennek jogszabályban rögzített nyomát még nem találjuk.<sup>36</sup> 1923-ban viszont megszületett a Biztosító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága azzal a céllal, hogy a biztosítótársaságok és a biztosítottak érdekeit egyaránt szem előtt tartva, a biztosítási intézmény egészséges fejlődését mozdítsa elő.<sup>37</sup> A Felügyelő Hatóság mellé, az ügymenet megkönnyítése és szakvélemények előterjesztése céljából Biztosítási Szaktanácsot alakítottak.

## 1923-ban megszületett az Állami Felügyelő Hatóság.

Ennek tagjai részint az érintett minisztériumok delegált képviselőiből, részint biztosítási szakemberekből, harmadrészt pedig a – biztosítókkal függő viszonyban nem álló – biztosítottak köréből kerültek ki. Ezekon kívül a budapesti ügyvédi kamara is jelölhetett egy tagot.<sup>38</sup>

A Felügyelő Hatóság – lévén új társaságok engedélyezésével nem kellett foglalkoznia – elsősorban a meglévő társaságok zárszámadásainak ellenőrzését végezte, és működésének első

évtizedében viszonylag súlytalan intézmény volt. 1936-ban aztán a Phönix-botrány kapcsán tevékenysége a figyelem homlokterébe került. Ekkor több tervezet is született az átalakítására. Sokan a Pénzügyi Központozáshoz hasonló, önálló, széles hatókörrel és megfelelő revizori létszámmal rendelkező szervezetet képzeltek el, de végül több átszervezés után a hatóság 1940-ben beolvadt a Pénzügyminisztériumba.<sup>40</sup>

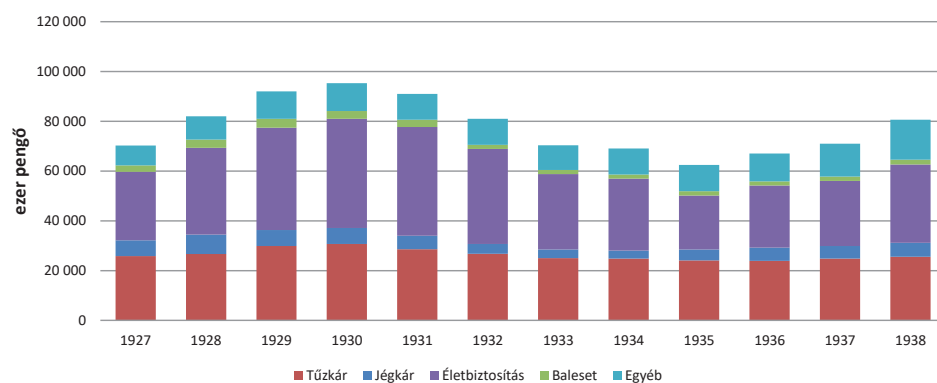
## A hatóság 1940-ben beolvadt a Pénzügyminisztériumba.

### Fellendülés és válság, 1927–1938

Az előző fejezetben bemutatott problémák, konszolidációs intézkedések és intézményi megoldások az 1927-től 1938-ig terjedő időszak fejleményeit is meghatározták, az előző időszakokkal ellentétben azonban ezt a 12 évet lehet és érdemes piaci statisztikák alapján elemezni. Az 1927. január 1-jén bevezetett pengő maradt mindvégig a fizetőeszköz, az ország területe változatlan maradt, az első bécsi döntés hatása érdemben az 1939-es üzleti számokban jelentkezett először.

Amíg a világháborút megelőző hosszú békeidőszakban azt láthattuk, hogy a biztosítás szakadatlanul és a nemzetgazdaság egészét jelentősen meghaladó mértékben nőtt, és ebből a növekedésből – ha nem is egyenlő mértékben, de – mindegyik ágazat kivette a részét, addig a díjbevétel grafikonok alapján a két világháború közötti piacot leginkább a hullámvasúthoz hasonlíthatjuk. Az 1920-as évek második felének viszonylag gyors növekedését a világgazdasági válság hatására meredek visszaesés, majd lassú kilábalás követte (2. ábra).

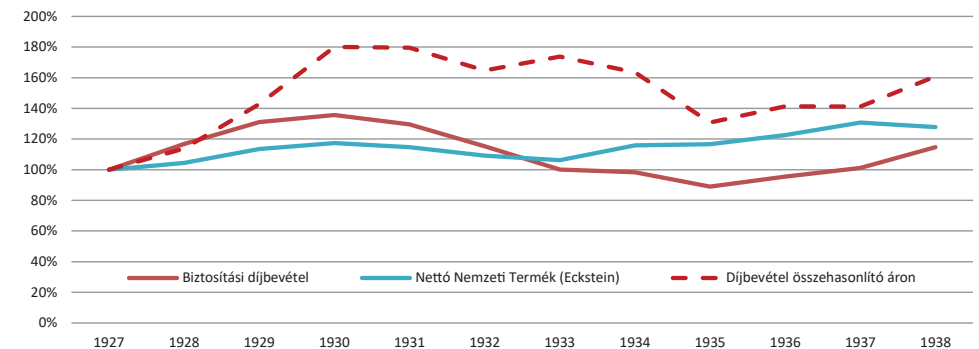
2. ábra: A biztosítási díjbevétel Magyarországon 1927–1938. (kötvényilletékekkel együtt)



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A biztosítási szektor nominális növekedése 12 év alatt mind az elemi, mind az életbiztosítási ágazatokban 1,2 százalékos volt, ami elmaradt a gazdaság átlagos növekedésétől (2,1%).<sup>41</sup> A válság előtti gyorsabb növekedést az általánosnál súlyosabb és hosszabb ideig tartó visszaesés követte, a kilábalás pedig két évvel később kezdődött meg, mint a gazdaság egészében, és a díjbevétel még 1938-ban sem érte el a válság előtti csúcspontot. Árnyalja a képet, ha 1927-es összehasonlító áron számoljuk a díjbevételt. Így a biztosítási piac növekedése összességében valamelyest meghaladja a nettó nemzeti terméket, és a késleltetett hatás is még nyilvánvalóbb. Amikor az árak 1930-ban már drasztikusan estek, a biztosítási díjbevétel még emelkedett, és a legnagyobb visszaesés 1935-ben következett be, amikor a gazdaság egésze és az átlagos nagykereskedelmi árindex már emelkedett (3. ábra).

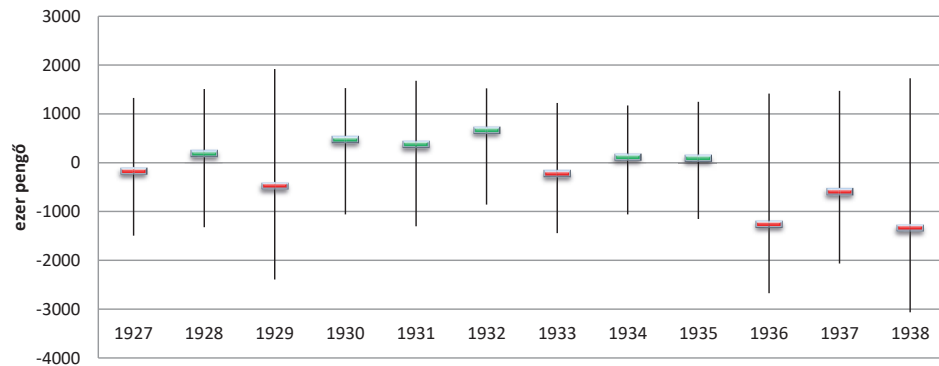
3. ábra: Biztosítási díjbevétel és a gazdasági növekedés Magyarországon 1927–1938.



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv; Eckstein 1955: 204; Nagykereskedelmi árindex :Szőnyi 1938: 488.

A szektor nyereségesség tekintetében sem mutatott túlzottan szép képet. A vizsgált 12 év felében az összesített eredmény veszteséget mutatott. A nyereséges társaságok összeredménye minden évben egy- és kétmillió pengő között mozgott, a veszteséges cégeké ugyanakkor négy évben is meghaladta a kétmillió pengőt (4. ábra). Az ágazat – manapság is megfigyelhető – sajátossága, hogy a díjbevétel visszaesésének időszakában kedvezőbb, a növekedés időszakaiban rosszabb az eredményesség. Ennek általános oka a rendkívül magas szerzési költségekben rejlett, de az 1929-es, 1936-os és 1938-as kiugró veszteségek mögött néhány jelentősebb vállalat (Hunnia, Phönix és Magyar–Hollandi) bukását is megtaláljuk.

4. ábra: Biztosítótársaságok eredményessége Magyarországon 1927–1938.



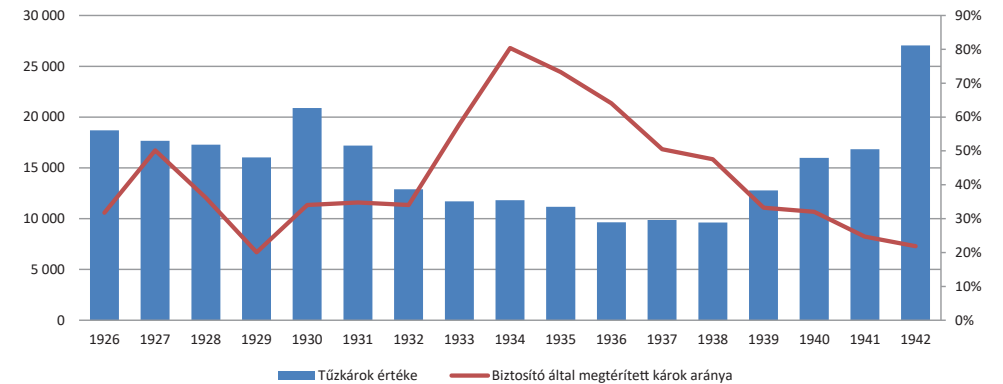
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A két világháború között látszólag a szektor a korábbinál sokkal inkább volt hazai vállalatok és cégcsoportok<sup>42</sup> kezében. 1926-ban az összesített piaci mérlegfőösszeg 69 százalékát adták magyarországi, 17 százalékát triezsti, 9-et bécsi és 5 százalékát egyéb külföldi székhelyű társaságok. 1938-ra ezek az arányok nem sokat változtak, azt is leginkább a bécsi székhelyű Phönix életbiztosító bukása okozta.<sup>43</sup> A külföldi dominancia leginkább a viszontbiztosítás oldalán jelentkezett: amíg a háború előtt a viszontbiztosítás jelentős része a Monarchián belül maradt, a két világháború között két német (a Münchener Rück és a Kölnische Rück) és egy svájci (Swiss Re) viszontbiztosító fedte le a piac túlnyomó részét.<sup>44</sup>

#### Tűzkárbiztosítások

A tűzbiztosítási penetrációt a rendelkezésünkre álló adatok közül a biztosítók által megtérített tűzkárok aránya mutatja. Ez a háború előtti 40 százalékos szinthez képest, óriási kilengéssel ugyan, de átlagosan még minimális emelkedést is mutat, az 1933–36-os óriási kiugrás ugyanakkor mindenképpen további vizsgálatot igényel. Ettől az időszaktól eltekintve az arány inkább a 30 százalékhoz van közel.

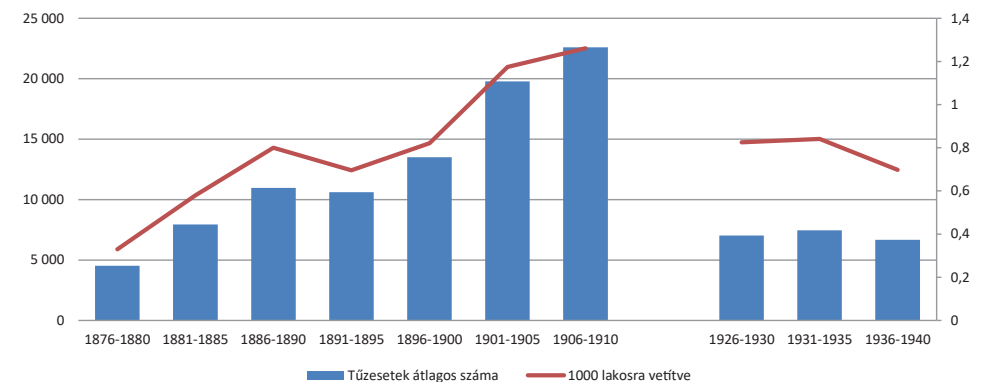
5. ábra: Tűzkárok és megtérülésük Magyarországon 1926–1942. (ezer pengő; %)



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A kárviszonyok javulását mutatja, hogy a tűzkárok értéke 1938-ig folyamatosan csökkent, ez a trend csak az ország területének megnövekedésével, majd a háború következtében változott meg (5. ábra). A tüzesetek száma pedig lélekszám arányosan is lényegesen alacsonyabb, mint a korábbi időszakban (6. ábra).

6. ábra: Tüzesetek száma a Magyar Királyság területén 1875–1940. (db)

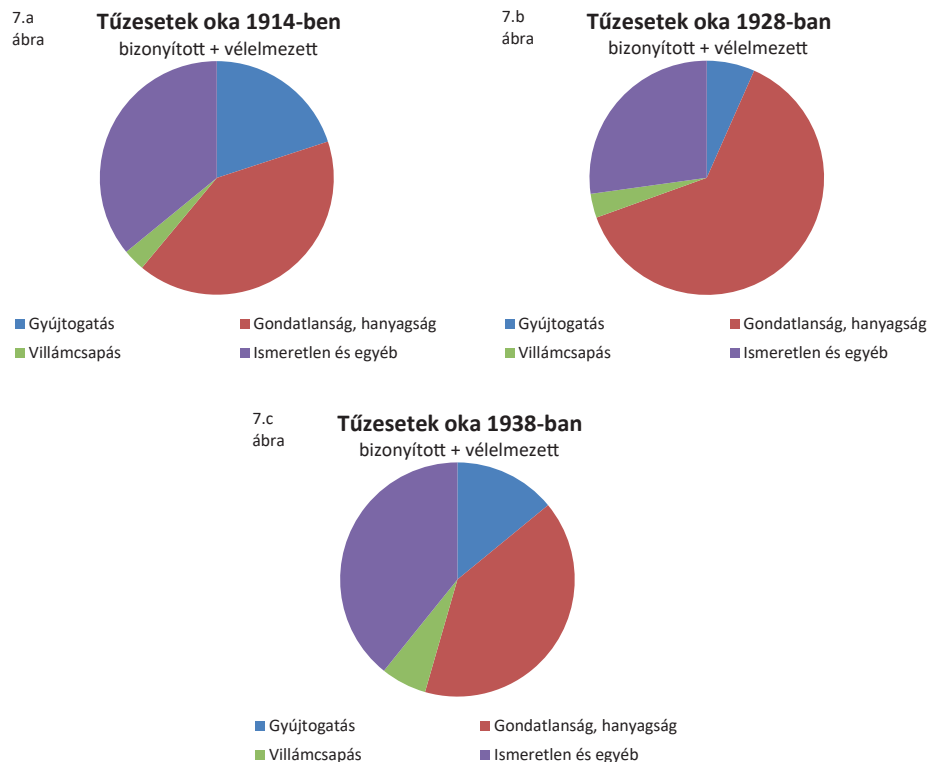


Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A tüzesetek okaiban nem látunk nagy változást. 1914-ben és 1938-ban is a legtöbb tüzeset gondatlanság és hanyagság eredménye, és nagyon sok a felderítetlen, ismeretlen okú tűz is (7. ábra). Nem szabad ugyanakkor figyelmen kívül hagyni, hogy a statisztikákba nagyon sokféle tüzeset bekerült, az átlagos értékük nem érte el a 4 pengőt. Az ilyen bagatell károk okának felderítésére a hatóságok nem fektettek energiát.<sup>45</sup>



7. a-b-c ábra: Tűzesetek oka 1914, 1928 és 1938-ban

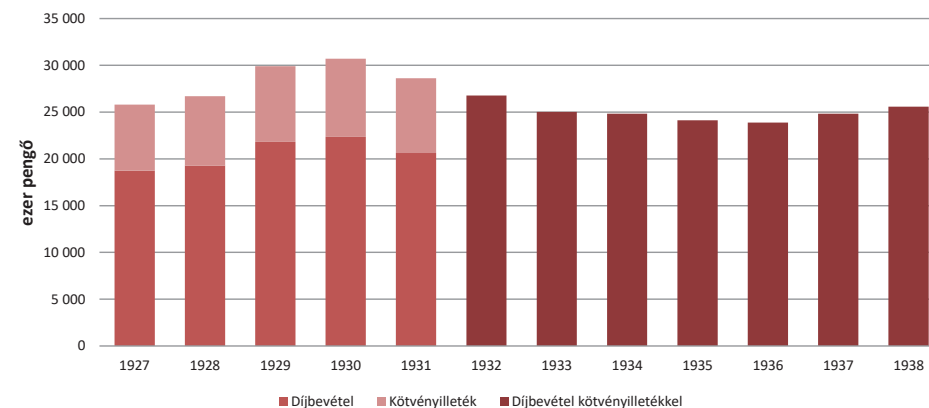


Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 1914, 1928, 1938.

Mielőtt az üzleti eredmények elemzésére rátérnénk, kénytelenek vagyunk egy technika-inak tűnő kérdést tisztázni. A biztosítótársaságok már a dualizmus idején is felszámítottak a tiszta díjon felül egy úgynevezett kötvényilletéket, amely a kötvénnyel kapcsolatos kezelési költségeket volt hivatva fedezni. A kötvényilleték a zárszámadásokba vagy a díjbevétel részeként – például az Első Magyar esetében –, vagy külön feltüntetve – mint a Generali üzleti jelentéseiben – került be. A statisztikai kimutatások külön nem közölték, de nem is volt nagyobb jelentősége, mert a díjnak legfeljebb 5 százalékát tette ki. A világháború után megváltozott a helyzet. Egyrészt az infláció miatt egymástól elszakadó díjak és adminisztrációs költségek miatt 1920-tól a társaságok számára egy kormányrendelet 15 százalékos kezelési költség felszámítását tette lehetővé,<sup>46</sup> másrészt 1925-től a budapesti ingatlanok és ingóságok tűzbiztosítása után 10 százalékos tűzoltási járulékot kellett fizetniük a biztosítóknak, amelyet átháríthattak az ügyfélre.<sup>47</sup> A tipikus díjszámítás úgy nézett ki, hogy a biztosító meghatározta a tarifális alapdíjat, ebből tartam- és egyéb üzletpolitikai engedményeket adott, majd az így kiszámolt díjhoz egy összeget általában kötvényilleték cím alatt hozzászámolt. Ez az összeg

további részletezés nélkül fedezte a kezelési költséget, a tűzoltási járulékot és a felügyeleti díjat is. A kötvényilleték mértéke ágazatonként eltért – és a portfólió összetételének függvényében cégenként is lehettek kisebb eltérések –, de olyan jelentős tételle vált, amelyet a statisztikákban is ki kellett mutatni. A tűz ágazatban az összes bruttó bevétel ¼-ét tette ki (8. ábra).

8. ábra: Tűzbiztosítások díjbevétele Magyarországon 1927–1938.



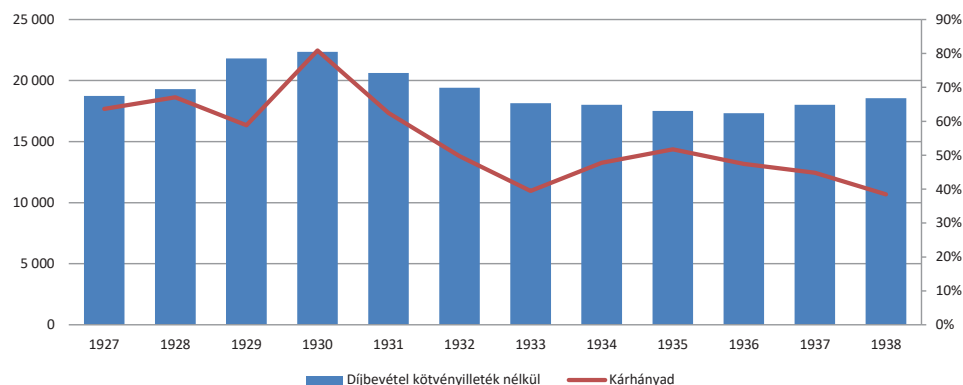
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

1932-től kezdve aztán újabb változás következett be a kimutatásokban – bár a kötvényhez kapcsolódó kezelési költségek nem változtak –, a kötvényilleték ismét a díj elválaszthatatlan részeként jelent meg a statisztikai évkönyvekben, a szakemberek ugyanakkor továbbra is a kötvényilleték nélküli díjat használták, amikor kárhányadokról, viszontbiztosítási hányadokról vagy a kockázathoz kapcsolódó egyéb szakmai kérdéssről értekeztek.

A továbbiakban mi is az ő logikájukat követjük: a piac méretét, növekedését bemutató adatokat kötvényilletékkel, a kárhányadokat a nélkül számoljuk, minden esetben külön is feltüntetve, hogy melyik díjról van szó.<sup>48</sup> Ezzel a módszerrel a kárhányadok a korábbi időszak eredményeivel jobban összevethetők, nem torzítja a gyökeresen megváltozott költségviszonyok miatt megváltozott díjszerkezet.

E rövid, de fontos kitérő után rátérve az üzleti eredményekre, az első, amit megállapíthatunk, hogy a konszolidáció időszakát követő éveket viszonylag gyorsan – éves átlagban 4,5 százalékkal – emelkedő díjbevétel és a háború előtti 50-55 százalékoshoz képest magas, 60 százalék feletti bruttó kárhányadok jellemzik. 1930-tól kezdve aztán egy hosszán, tulajdonképpen egészen az újabb háború okozta konjunktúráig elhúzódó válság következett, amely alatt ugyanakkor a kárhányadokat sikerült radikálisan megjavítani (9. ábra).

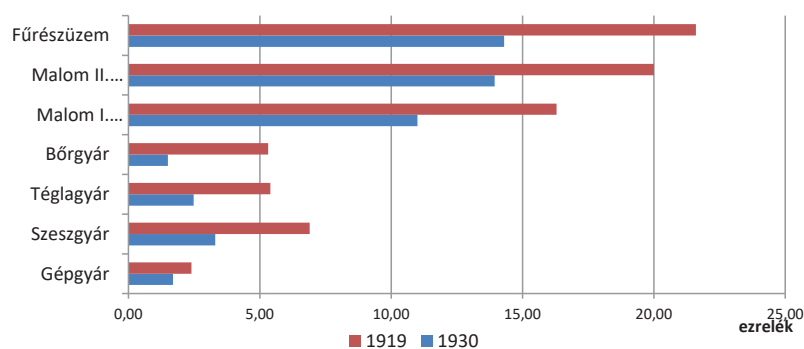
9. ábra: A tűzbiztosítások díjbevétele és kárhányada Magyarországon 1927–1938. (ezer pengő; %)



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A tűzbiztonság már az 1920-as években is javult: a fővárosban például 1920-ban 363, 1929-ben már 611 tűzoltó volt. A rossz kárhányadok oka elsősorban a díjoldalon található. Az 1921-ben a Magyar Gyári Viszontbiztosítási Kötelék – vagyis csaknem az összes gyári tűzbiztosításban érdekelt hazai társaság – és a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) között született megállapodás alapján annak tagjait 30, kedvező kárhányad esetén 40 százalék díjengedmény illette meg a korábbi díjakból.<sup>49</sup> 1923–24-ben pedig az ún. angol invázió rombolta tovább a díjakat, és emelte a jutalékszintet<sup>50</sup> (10. ábra).

10. ábra: Iparvállalatok tűzbiztosítási díjtételei Magyarországon 1919-ben és 1930-ban



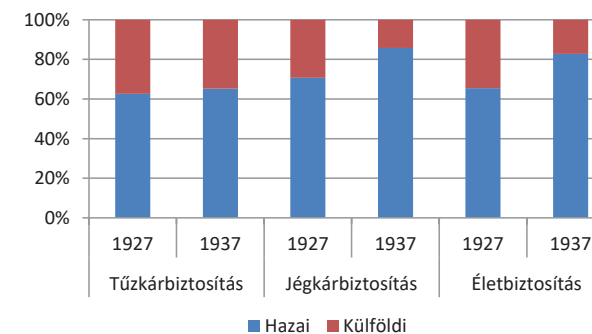
Forrás: Török 1930: 336.

Ennek a tendenciának a megtörésére a tűz- és betörésbiztosításban érdekelt társaságok egyre szorosabb együttműködésre törekedtek a díjak és a feltételek terén. Ennek keretében sorban születtek előbb 1923-ban, majd 1925-ben a tarifaegyezmények.<sup>51</sup> A folyamatos piaci

harc a kartellbe be nem lépett, ún. versenyintézetek és az egyezményes társaságok között az évtized végére az utóbbiak javára dőlt el. A Gyári Viszontbiztosítási Kötelékbe például csaknem minden magyar és külföldi társaság belépett, négy angol és egy német cégen kívül az egyetlen jelentősebb hazai kivételt a Gazdák Biztosító Szövetkezete jelentette.<sup>52</sup>

Az 1930-as évek kedvező kárhányada a korábban már bemutatott kedvező kárviszonyok mellett ennek a kiterjedt kartellszerű együttműködésnek is köszönhető.<sup>53</sup> A tűzbiztosítók 1932-ben már megengedhették maguknak, hogy a magukra nézve rendkívül hátrányosnak tartott, lejáró GYOSZ egyezményt – hosszas tárgyalások után – ne kössék újra.<sup>54</sup> Ekkor már sokkal kevésbé volt fenyegető a kartellen kívüli külföldi társaságok versenye, mint egy évtizeddel korábban. Egyrészt, mert több társaság is kivonult a magyar piacról, bár a nagy ágazatok közül még így is a tűzbiztosításban volt a legmagasabb a külföldiek részaránya, másrészt, ahogy láttuk, ők is beléptek a kartellbe (11. ábra).

11. ábra: A tűzkárbiztosítások díjbevételeinek megoszlása hazai és külföldi társaságok között

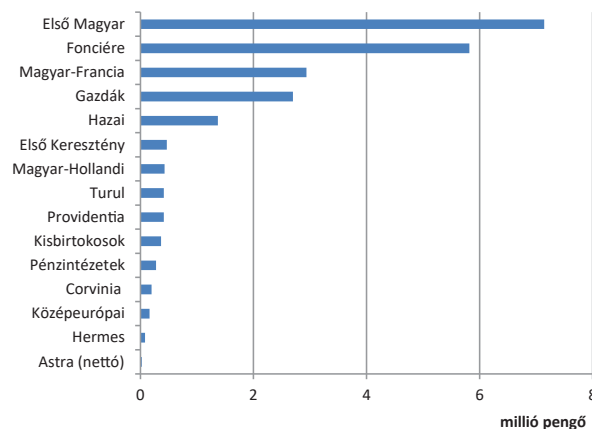


Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A piac valamivel több, mint 60 százalékát lefedő hazai vállalatok díjbevételeinek eleinte tekintélyes része származott a határokon túlról került objektumok fennálló biztosításaiból. Az utódállamok nosztrifikációs törvényei értelmében átadott üzletrészek ellenére, 1927-ben még a direkt – tehát ügyféltől, nem aktív viszontbiztosításból származó – díjbevétel 11 százaléka származott ilyen üzletekből. 1938-ra ez az arány 4 százalékra csökkent.<sup>55</sup>

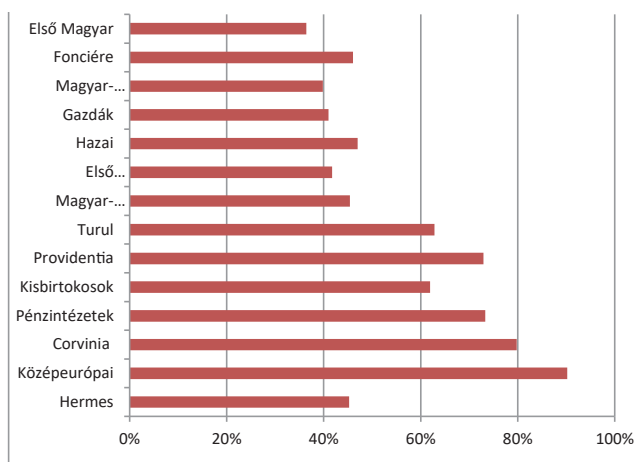
A piacvezető hazai társaságok, az Első Magyar, a Foncière, a Magyar–Francia és a Gazdák a díjbevételeik hozzávetőlegesen 40 százalékát adták tovább – leginkább a korábban már említett két német és egy svájci – viszontbiztosítónak. A kisebb társaságok akár 60–80 százalék közötti arányban is viszontbiztosíthatták üzletüket (12. és 13. ábra). Ez a magas arány a korszakban folyamatos vitát váltott ki, több szakember is a mellett érvelt, hogy jóval több díjat lehetne a vállalatoknál és ezzel az országon belül megtartani.

12. ábra: Hazai társaságok bruttó tűzkárbiztosításai



Forrás: Török 1932: 337.

13. ábra: Iparvállalatok tűzbiztosítási díjtételei Magyarországon 1919-ben és 1930-ban



Forrás: Török 1932: 337.

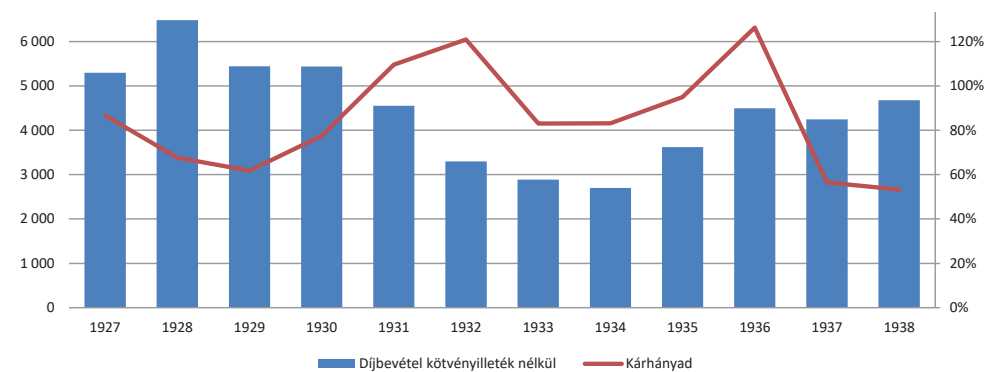
A '30-as években a szakírók cikkeiben egyre kategorikusabbá vált a különbségtétel a civil, vagyis lakossági és a gyári biztosítások között.<sup>56</sup> A civil tűzbiztosítást nagyjából ugyanazok az anomáliák jellemezték, mint egy negyedszázaddal korábban: a hatóságok minden különösebb vizsgálat nélkül kiállították a kárrendezéshez kért ártatlansági bizonyítványokat. Továbbra is gyakran előfordult, hogy akkor is kiállították, ha rá egy-két napra a károsultat ugyanaz a szerv letartóztatta gyújtogatás vagy gondatlan tűzveszélyeztetés miatt. A kárhányad javulása elsősorban a gyáripari biztosításoknál következett be.<sup>57</sup>

A válság alatti díjbevétel-csökkenés is nagyrészt a gyáripari biztosítások oldalán következett be, a termés visszaesése következtében változatlan kötvényszám mellett is csökkent a biztosított érték. A tűzbiztosítás volt az egyetlen ágazat, ahol még 1935-ben, sőt 1936-ban is csökkent a díj. A tendenciát csak az agrárárok gyors emelkedése és a gyáripar – előbb lassú, majd az 1938-as győri program hatására egyre gyorsuló – növekedése fordította meg.

#### Mezőgazdasági biztosítások: jégkár- és állatbiztosítás

Az agrárválság, a mezőgazdasági terményárak csökkenése már 1928-ban elkezdődött, aminek következtében a jégkárbiztosítás díjában is ez az év jelentette a csúcspontot. Az ágazatban a válság két évvel korábban köszöntött be, mint a többi biztosítási ágnál, a '20-as évek végének konjunktúrája nagyon hamar véget ért. Az agrárárok trendje 1934-ben fordult meg, ennek hatására a következő évtől a díjbevételek is emelkedni kezdtek.<sup>58</sup> Károldalon továbbra is 6-7 évente jelentkezett egy-egy nagyon rossz év, a kárhányad 1931-ben, 1932-ben és 1936-ban is meghaladta a 100 százalékot (14. ábra).

14. ábra: A jégkárbiztosítások díjbevétele és kárhányada Magyarországon 1927–1938. (ezer pengő; %)



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

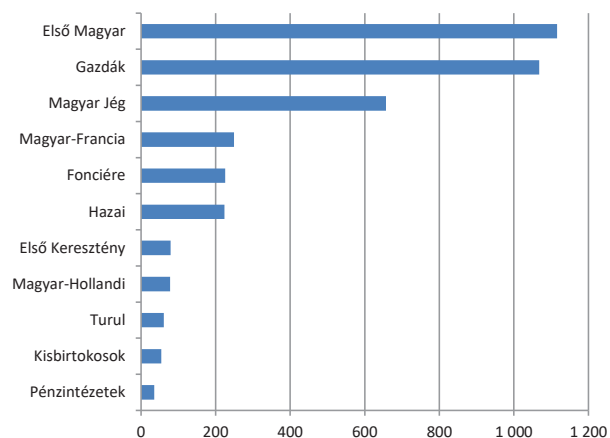
Ahogy korábban, az ágazat minden problémájáért továbbra is a lefedettség okolták a szakírók. A búza biztosítottsága a biztosítók által megadott termésértékekkel (terményárakkal) számolva 1933–34-ben körülbelül 20, a kukoricáé 2,5 százalékos volt. Az 1932-es adatok szerint az összes földbirtokosok száma 1 278 748, a jégbiztosítási kötvények száma 1933-ban 49 680, 1934-ben 42 314 volt. Biztosítást leginkább a középbirtokosok és méretre való tekintet nélkül a bérleti gazdaságok kötöttek, a kisbirtok és a saját kezelésben lévő nagybirtok biztosítása sokkal ritkább. A kisbirtokosoknál elsősorban a pénzühiány okolható a biztosítás szinte teljes negligálásáért, a sok tagban, több határban fekvő nagybirtok esetében viszont az ismételt

eladósodottság<sup>59</sup> mellett az is szerepet játszhatott, hogy a rendszerint kis területet érintő jégkárok csak a birtok kis részét sújthatták. A társaságok is jóformán csak a középirtokosok és a bérlők megnyerésére koncentráltak.<sup>60</sup>

Az agrárválság alatt a jégágazatban a megszokottnál is erősebb volt a kontraszelekció. Az üzlet a legveszélyesebb kockázatú vidékeken koncentrált. 1933-ban a kötvények 36,9, 1934-ben a 45,6 százaléka jelentett kárt.<sup>61</sup> Ebben az elszaporodó ügynöki visszaéléseknek is szerepük volt. Az Alföld 10-30 ezer hektáros vagy még nagyobb határú településeinek a kötvény kézbesítéskor sokszor mindjárt a kárjelentést is aláírták az ügyféllel, megbízottként magát az ügynököt jelölve meg. Ha a határ egy részét jég érte, az összes ügyfelet bejelentették, sokszor annak tudta nélkül, arra hivatkozva, hogy nehogy elkéssenek a 48 órás bejelentési határidővel. Egyrészt az ügynök – mint megbízott – zsaroló pozícióban volt, rajta múlt, hogy a kárlevételi jegyzőkönyvet aláírja-e és mikor. A káron felül pár százalékot követeltek a kárszakértőtől, de voltak olyanok is, akik részesezés fejében előre vállalták, hogy a teljes díjat kárként kifizetik a biztosítóval. Másrészt a Jégkáriroda kárbecslőjének – minden társaság nevében ők végezték a kárlevételt – rengeteg idejébe került, amíg az egész határt lejárt, ami az amúgy is magas kárrendezési költségek növekedéséhez vezetett.<sup>62</sup> A jégkárrendezési költségek csökkentése érdekében 1937-től 6 százalékos önrészt vezettek be a társaságok. Érdeemes hangsúlyozni, hogy ebben az ágazatban mindenki a kartell tagja volt, tehát az önrész az egész piacra vonatkozott. Az önrész nem levonásos volt, tehát a 6 százalék feletti károkat teljes egészében kifizették.<sup>63</sup>

Az ágazatot 1927-ben 70, tíz évvel később már 85 százalékban hazai biztosítók művelték, közülük is kiemelkedett az Első Magyar, a Gazdák és a Foncière leányvállalata, a Magyar Jég- és Viszontbiztosító (15. ábra).

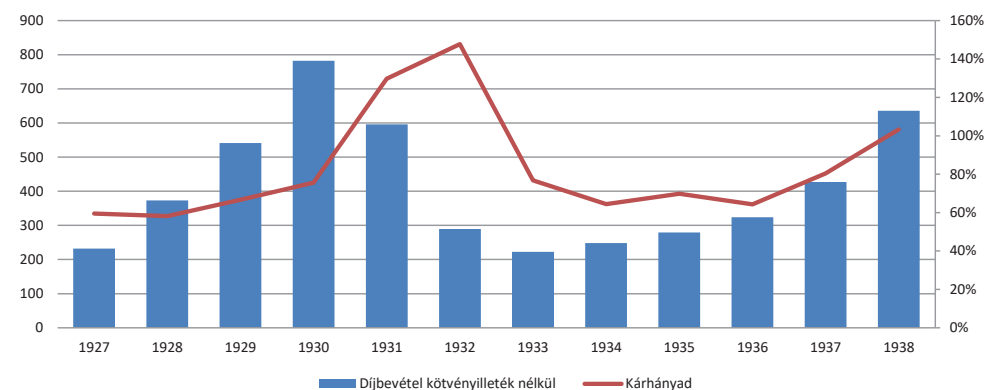
15. ábra: Hazai társaságok bruttó jégkárbiztosítási díjbevétele 1931-ben



Forrás: Török 1932: 340.

Bár az állatbiztosítás a világháború előtt már kezdett gyökeret verni, és az – OMGE és az agrárminisztérium által támogatott<sup>64</sup> – Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaság már ezret is meghaladó helyi szövetkezetet fogott össze, valójában díjbevétele tekintetében mindvégig jelentéktelen ágazat maradt. Trianon után a szövetkezetek száma az 1/5-ére esett vissza, majd a válságig nagyon gyors növekedés indult el. 1927 és 1930 között a díj majdnem megnégyszereződött. A válság alatt az összeomlás ugyanilyen gyors volt, amit már csak egy viszonylag lassabb kilábalás követett (16. ábra). Egyik oldalról az alacsony állatárak miatt a gazdák sokallták a díjat. Másik oldalról a drága szérumok miatt az állategészségügyi prevenció rendkívül gyenge volt, emiatt a biztosító számára a kockázat magas. Volt olyan társaság, amelyik a válság alatt csak a tenyészállatokra kötött biztosítást.<sup>65</sup>

16. ábra: Az állatbiztosítások díjbevétele és kárhányada Magyarországon 1927-1938. (ezer pengő; %)



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

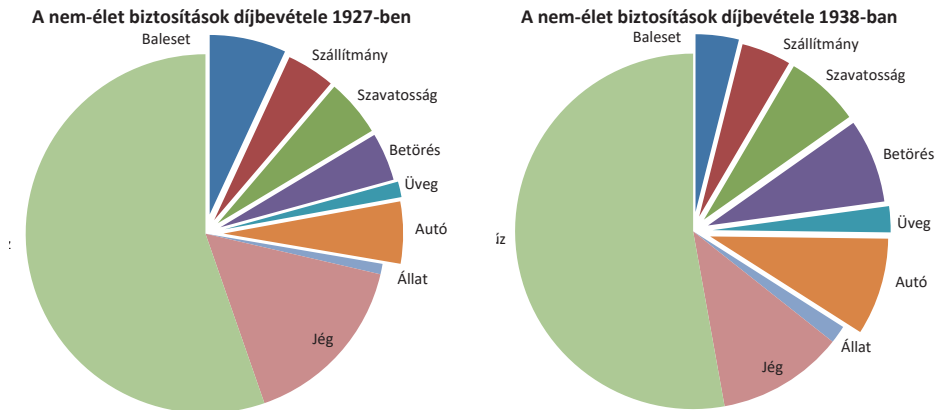
Az állatbiztosítási piacot három társaság uralta, a Kölcsönös Állat, az Első Magyar és a Gazdák, 1933-ban 60–20–20 százalékos arányban osztozva a díjbevételeket. Fontos különbség ugyanakkor, hogy míg a Kölcsönös Állat a díj 80, a Gazdák pedig közel 70 százalékát viszontbiztosítóknak engedte át, az EMÁBIT a teljes díjat megtartotta.<sup>66</sup>

#### A kisebb nem-életbiztosítási ágazatok

Ezek az ágazatok, a legrégebbi biztosítási fajtának tekinthető szállítmány kivételével, a 19. század utolsó negyedében és a 20. század elején alakultak ki. A világháború előtt a nagy ágazatokhoz viszonyított súlyuk kicsi volt, a hivatalos statisztikában nem jelentek meg, a szakírók is inkább csak újdonságokként írtak róluk. Ez alól talán a baleset ágazat volt leginkább kivétel, amely a századfordulóra a szakírók által is figyelemre méltónak talált fejlődésen ment keresztül, de az állami munkásbiztosítás bevezetése megtörte az elterjedését.

A baleset-, szállítmány-, szavatosság-, betörés-, üveg- és gépjármű-biztosítások együttes súlya a nem-életbiztosítások díjbevételén belül 1927-ben 28, tizenkét évvel később már 34 százalék volt. Két kivétellel mindegyiknek nőtt a részesedése. Kivételt a baleset jelentett, amit a társadalombiztosítás további kiterjesztése és a szállítmány, amit a világgazdasági válság miatt visszaeső külkereskedelmi forgalom korlátozott a fejlődésben<sup>67</sup> (17–18. ábra).

17-18. ábra: A nem-élet biztosítások díjbevétele 1927-ben és 1938-ban

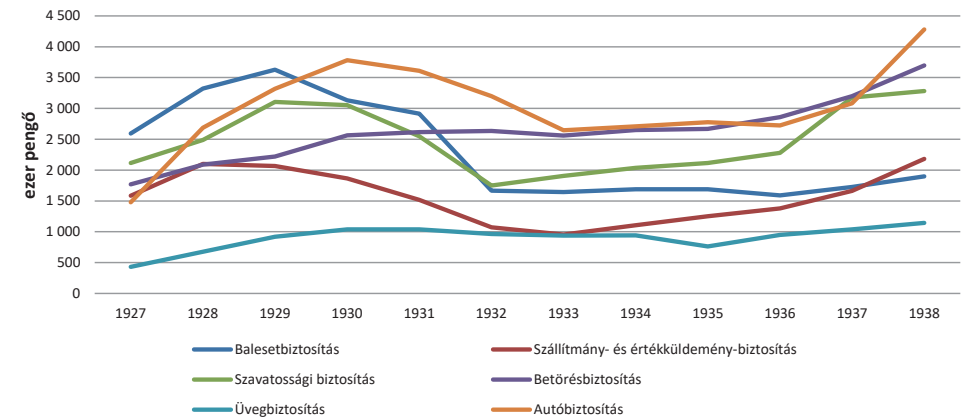


Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A kis ágazatok nem egyformán reagáltak az 1930-as évek válságára (19. ábra). A betörés-biztosítás emelkedő trendje nem tört meg, a betöréses lopások száma rohamosan emelkedett,<sup>68</sup> volt olyan, aki a rettenetes kárhányadok miatt a rendőrség és a biztosítók együttműködését szorgalmazta.<sup>69</sup> A megoldást végül azonban ebben az esetben is a bevált receptben találták meg. „A társaságok szolidaritása végre érvényre jutott” – jelentette a Biztosítási évkönyv főszerkesztője 1932 őszén, vagyis a társaságoknak sikerült megkötniük a kartell-megállapodást a díjakról.<sup>70</sup> Az ágazatot alapvetően ugyanazok a szereplők művelték, mint a tűzbiztosítást, ezért a díjgyezmény is mindkét ágazatra vonatkozott. A piac vezetői az Első Magyar, a Foncière és a Magyar-Francia voltak, rajtuk kívül jelentősebb díjvolumennel még a Gazdák és a Hazai rendelkezett.

Az üvegbiztosítás a válság kezdetén hosszan tartó stagnálásba fordult, érdemi növekedést az egész időszak alatt nem tudott felmutatni. Szakemberek a szélsőséges versenyre, az üvegbiztosítási egyezményen kívüli társaságok káros hatására és a szakemberek hiányára panaszkodtak.<sup>71</sup> Legnagyobb szereplők 1933-ban a piacvezető Turul, a Foncière és az Első Magyar voltak.<sup>72</sup>

19. ábra: Kisebbségi ágazatok díjbevétele Magyarországon 1927–1938.

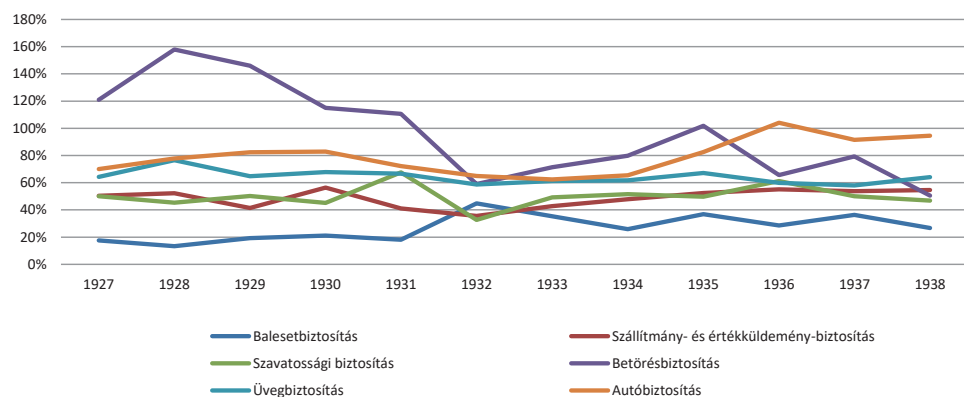


Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A szállítmánybiztosítás visszaesése már 1929-ben megkezdődött, és a kilábalás 1934-től igen lassú volt. A belföldi üzletet a kereskedelmi forgalom visszaesése és a kiviteli nehézségek, a nemzetközit pedig a világgazdasági válság okozta világkereskedelmi forgalomcsökkenés sújtotta.<sup>73</sup> Az ágazat csak az újabb háborús konjunktúrában lendült fel ismét. 1933-ban a piacot toronymagasan a Providentia Biztosító vezette, tőle jelentősen lemaradva második a Foncière volt, majd egy újabb jelentős szakadással a Generali érdekkörébe tartozó Európai Áru- és Poggyászbiztosító következett.

A baleset, szavatosság és autó hármas iker ágazatok közül utóbbi kettő a '20-as évek végének gyors növekedése után jelentősen visszaesett, de 1936-tól a kilábalásuk is kifejezetten gyors volt, és 1938-ra díjbevételek már meghaladták a válság előtti. Nem igaz ez a baleset ágazatra, ami egyáltalán nem tudott kiemelkedni a válságból, és 1938-as díjbevétele alig haladta meg az 1929-es felét. A háború, majd a korona elértéktelenedése teljesen lerombolta a balesetbiztosítási üzletet. A társaságok – érthetően – előbb az élet ágazat újraépítésére koncentrálták erőforrásaikat, és csak miután ez 1926 végére sikerült, jöhetett a baleset. 1927 és 1929 között gyorsan nőtt az ágazat, és – bár amíg a háború előtti 12-vel szemben az 1920-as évek végének jóval kisebb piacán már 25 társaság művelte<sup>74</sup> – az eredményességére sem lehetett panasz. A kárhányad 20, majd a válság alatt és a '30-as évek második felében 30-40 százalék körül mozgott (20. ábra). Ugyanakkor a társadalombiztosítás fokozatos kiterjesztésével fokozatosan szűkült a magánbiztosítók potenciális ügyfélköre, ennek hatását látjuk megjelenni a zuhanó, majd stagnáló díjbevétel grafikonon.<sup>75</sup>

20. ábra: Kiseb ágazatok kárhányada Magyarországon 1927–1938.



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A szavatosságbiztosítás tulajdonképpen az autóbiztosítás őseinek tekinthető, de idővel az autók felelősségbiztosítását kiegészítette a tűz-, a casco és végül a bent ülők különféle balesetbiztosításai, és az autóbiztosítást külön biztosítási fajtának kezdték tekinteni. Megszülettek az összes fenti kockázatot együtt tartalmazó ún. Autovoll biztosítások is. A háború előtt mindkét ágazat nagyon fejletlen volt. A háború alatt elterjedt az ipari üzemek szavatosságbiztosítása, és maga a háború sem okozta túl sok szerződés törlését, mert az üzemek nagy része megmaradt. Hasonlóan alakult az autóbiztosítás trendje is: az első világháború alatt elszaporodtak az autók, amelyeket a leszereléskor ezerszámmal adták el a kincstár.<sup>76</sup> Ennek következtében a két korábban jelentéktelen ágazat 1929-re külön-külön is meghaladta a 3 millió pengős díjbevételt, egy évvel később pedig az autóbiztosítás már a tűz és a jég után a harmadik legnagyobb nem-élet ágazat lett. A válság aztán az autóbiztosítást is súlyosan visszavetette. A forgalomban tartott gépjárművek száma is csökkent – az 1929. év végi 29 417-ről 1932-re 27 100-ra –, de ennél is jelentősebb volt a forgalom csökkenése. Rendőrségi statisztikák szerint például a Kossuth Lajos utca és a Múzeum körút kereszteződésén 1929 szeptemberében 33 740 autó haladt keresztül, 3 évvel később már csak 15 598, a Margit hídon ugyanezen időszak alatt 21 774-ről 18 242-re csökkent az áthaladó gépjárművek száma.<sup>77</sup>

## Közös autókár-iroda létrehozásának ötlete is felmerült.

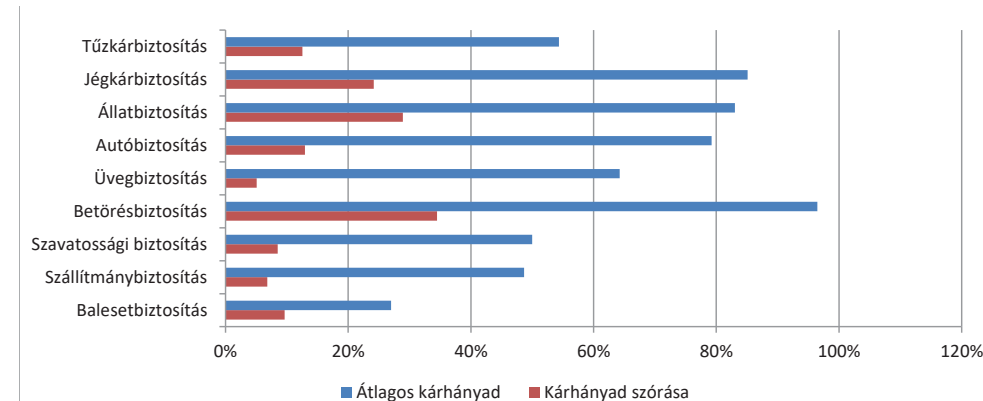
A két ágazat kárhányadát egyaránt súlyosan érintette a változó jogi kultúra: „ha valakit kár ér, azért valakit okol és perrel fenyegetőzik...” panaszkodott a szakíró,<sup>78</sup> az általános bírói felfogás szerint pedig minden balesetért az autó vagy motorkerékpár tulajdonosát találták felelősnek.<sup>79</sup> Az autó kárhányadok különösen rosszak voltak már a válság előtt is, a válság alatt némileg javultak, a kilábalás éveiben aztán minden addiginál magasabbra, a 90-100 százalékos sávba

emelkedtek (20. ábra). A biztosítók a három ágazatra vonatkozó tarifaegyezmény keretében igyekeztek kezelni a helyzetet. Előbb önrészt vezettek be az autóbiztosításokban, majd a sok túlzott kárigény és visszaélés miatt egy – a jégkár-iroda mintájára létrehozandó – közös autókár-iroda létrehozásának ötlete is felmerült.<sup>80</sup> Ebből végül semmi sem lett.

Ha a nem-élet ágazatok átlagos kárhányadaira tekintünk rá ebben a 12 évben, egyáltalán nem meglepő, hogy a két mezőgazdasági ágazat kárhányada nemcsak magas, de egyben rendkívül volatilis. Ugyanez igaz a betörésbiztosításra is, de itt az átlag és a magas szórás mögött egyértelműen javuló trendet találunk. Jól kiszámíthatóan magas kárhányadú volt az üveg- és az autóbiztosítás (21. ábra).

21. ábra: Nem-életbiztosítási ágazatok kárhányada Magyarországon 1927–1938.

(bruttó kárkifizetés / bruttó díjbevétel kötvényilleték nélkül)



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

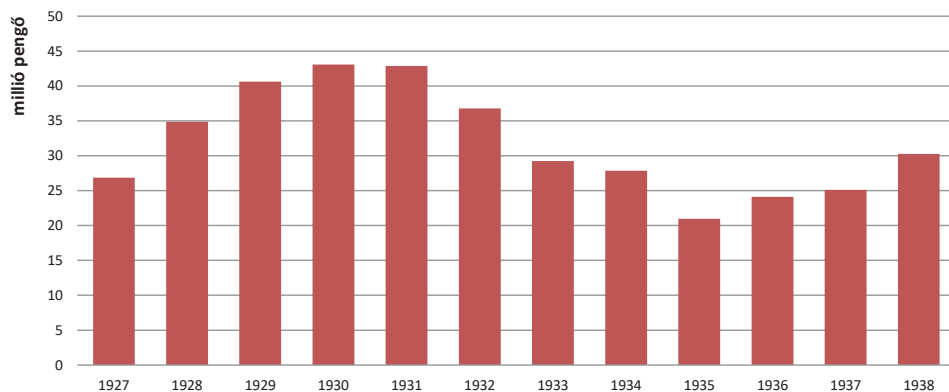
A fentiekén kívül természetesen volt több kicsi vagy új biztosításfajta, amelyeket egyik vagy másik nagyobb ágazaton belül számoltak el a társaságok. Már a háború előtt is létezett géptörés-biztosítás, de a volumene még a két háború között is elenyésző volt, még kezdetlegesebb stádiumban volt a vízvezetékek törésbiztosítása, valamint az óvadéki és sikkasztás elleni biztosítás.<sup>81</sup> Az 1930-as években kezdtek a társaságok eső- és filmbiztosítást kötni, mely utóbbi művelésére a tűzbiztosítók „biztosítási pool”-t létesítettek.<sup>82</sup>

## Életbiztosítás

Az inflációs éveket követő konszolidáció során a biztosítótársaságok az életbiztosítási piac újraépítését tekintették fő prioritásnak. Az újjáépítést nehezítette a Monarchia utódállamainak valutái közötti diszparitás, hogy az utódállamok valutájában követelt szolgáltatásokról szóló megállapodások csak nagyon lassan születtek meg, továbbá a koronabiztosítások korábban már említett valorizációja.<sup>83</sup> A felbomlott ügynöki hálózatok újjáépítése, új termékek bevezetése és

az ügyfélkör bizalmának a visszaszerzésére folytatott propaganda ugyanakkor 1926-ra kezdte megmutatni a hatását. A '20-as évek második felében az ágazat rendkívül gyors – minden más ágazatot meghaladó – növekedésnek indult: 1927–30 között éves átlagban 12,4 százalékkal emelkedett a díjbevétel. Ezt a fellendülést törte meg a világgazdasági válság, amely 1935-re a korábbi növekedés teljes hatását eltüntette: az ágazat jóval elmaradt az 1927-ben elért volumenétől. 1936-ban pedig alig hogy megindult volna a kilábalás, újabb, ezúttal a biztosítási szektorban kirobbant krízis – a Phönix-botrány – törte meg a növekedést (22. ábra).

22. ábra: Az életbiztosítások díjbevétele Magyarországon 1927–1938.



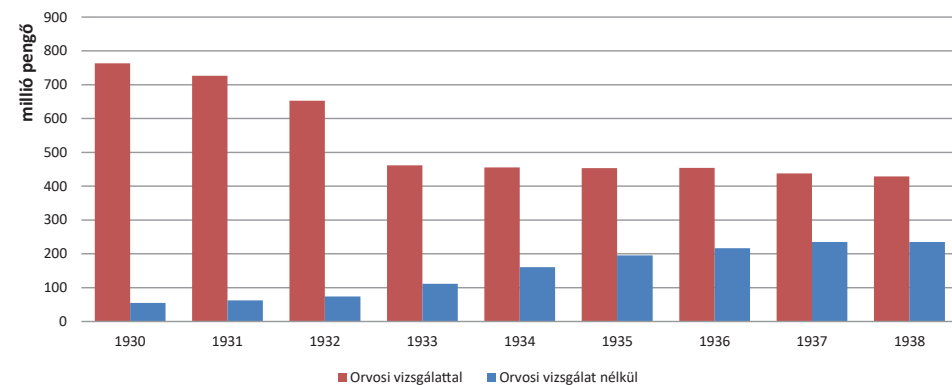
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A fellendülés rövid időszakát két, a korábitól eltérő tendencia jellemezte. Egyrészt a koronainfláció tapasztalata következtében megrendült az ügyfelek bizalma a magyar fizetőeszközben. Elszaporodtak a nem pénzben – hanem pl. búzamennyiségben vagy aranyban – meghatározott értékű biztosítások, majd miután ennek tilalmáról megállapodtak a társaságok, az idegen valutában, főként amerikai dollárban kötött szerződések.<sup>84</sup> Másrészt gyorsan terjedtek az alacsonyabb jövedelmű rétegeknek kínált termékek. Megjelent és rohamosan fejlődött például a perselybiztosítás, amely rendkívül kényelmessé tette a díj megfizetését. Aki ugyanis így biztosította magát, a kötvénnyel egyidejűleg egy kis perselyt kapott, melybe azután naponként beledobott néhány fillért, így módon szép lassan, szinte észrevétlenül összegyűlt a szükséges összeg. A hónap végén a biztosítótársaság alkalmazottja hivatalos kulcsával felnyitotta a perselyt, és kivette az adott havi díjat, ha több volt a perselyben, azt benne hagyta a következő havi részletre. Ennek a biztosítási fajtának a legnagyobb művelői a bécsi Phönix és az Első Magyar voltak.<sup>85</sup>

Igaz, hogy már a háború előtt is a népbiztosítások adták a kötvényszám-növekedés zömét, de a középosztály által preferált, orvosi vizsgálattal kötött ún. reguláris biztosítások száma is gyorsan emelkedett. A két világháború között ez a trend megváltozott.

A válságban pedig szinte megszűnt az új reguláris biztosítások eladása, és ahogy a 23. ábrán bemutatott biztosított összegekből is láthatjuk, többé nem is tért magához.

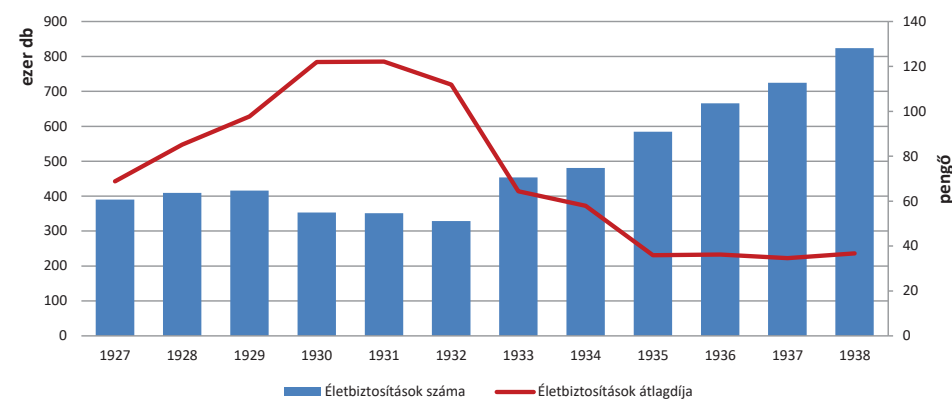
23. ábra: A reguláris és népbiztosítások Magyarországon 1930–1938. (biztosított tőke)



Forrás: Szikszay 1940: 249.

Ugyanezt a tendenciát figyelhetjük meg, ha az életbiztosítások számát és átlagdíját vizsgáljuk meg. A 20-as évek fellendülésének motorja még a középosztály, elsősorban nem a darabszám, hanem az átlagdíj emelkedett, a válság alatt az átlagdíj harmadára zuhant, és ott is maradt (24. ábra).

24. ábra: Az életbiztosítások száma és átlagdíja Magyarországon 1927–1938.



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A középosztály elfordulása az életbiztosítástól részben a devizás szerződéseknek is köszönhető. Egyrészt a kötött devizagazdálkodás bevezetése miatt a díjfizetéshez szükséges devizához sem lehetett hozzájutni, és a biztosító sem fizethetett csak pengőben. Ez bizalmatlanságot ébresztett. Másrészt, a dollár mintegy 40 százalékos leértékelése miatt most azok is komoly veszteséget kellett, hogy elkönyveljenek, akik korábban a hazai fizetőeszközzel szembeni bizalmatlanság miatt választották a dollárban denominált életbiztosítást. A biztosítások értékállósága mindentől a világon kurrens téma volt ezekben az években. Mind az 1934-es nemzetközi biztosítási kongresszuson, mind itthon a Felügyelő Hatóság által rendezett vitán az a konszenzus alakult ki, hogy az értékállóság nem megközelíthető, és legjobb, ha minden ország a saját valutájában kötött biztosításokat preferálja.<sup>88</sup> A saját valutára való átállás két lépcsőben be is következett, 1934-től a 3000 pengőnél kisebb biztosítási összegű szerződéseket, majd 1936-tól minden életbiztosítást csak pengőértékben lehetett megkötni.

### 39 alapkezelőből 8 működött veszteségesen.

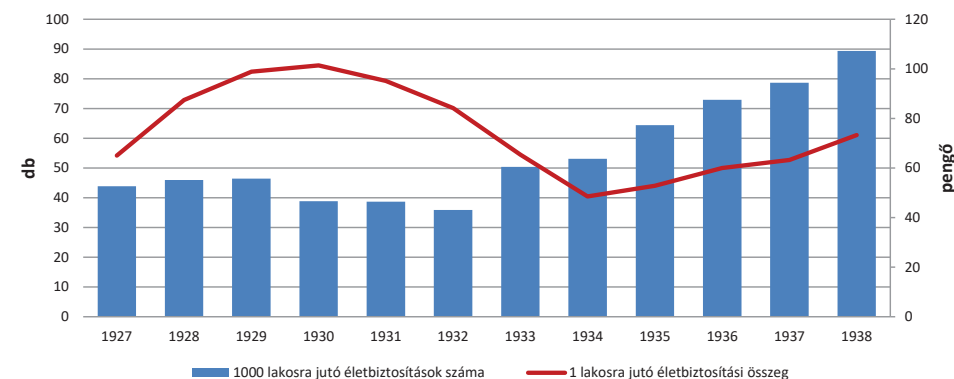
A válság első évében ennek az ágazatnak is megszületett a maga tarifaegyezménye, amely a díjakon és szerződési feltételeken kívül a szerzési és egyéb jutalékokra vonatkozó rendelkezéseket és a más biztosítónál kötött életbiztosítások átkötésének a tilalmát is tartalmazta. Az egyezmény arra vonatkozó passzust is tartalmazott, miszerint a BIOSZ vizsgálhatja és szankcionálhatja a szabályok be nem tartását.<sup>89</sup> A passzus konkrét alkalmazásáról nincs tudomásunk.<sup>90</sup>

A válságból való kilábalás érdekében a biztosítótársaságok az állam közbelépését szorgalmazták. A BIOSZ elnöke, Gergely Tódor 1931-ben egyenesen az államnak az ágazattal szembeni tartozásaként említi a díjtaralékok mögötti állampapírok valorizációjának az elmaradását, és – svájci és német példákat felhozva – jövedelemadó-kedvezményt követelt az életbiztosításokra.

A biztosítók az új szerzések fellendülését remélték a valorizáció lebonyolításától is.<sup>91</sup> Végül 1935–36-ban közel kétszázezer kötvényesnek mintegy 15 millió pengőt fizettek ki, de ez nem sok hatással volt az akvizícióra. A hatalmas összegből egy-egy ügyfél szinte csak filléreket látott, és ez csalódást okozott, noha a koronára szóló állampapírok, hadi-kölcsönök, záloglevelek és takarékbetétek után még ennyit sem kapott.<sup>92</sup>

A fellendülés végül szinte kizárólag a népbiztosítások területén következett be. Ezek száma már 1933-tól kezdve rohamosan nőtt. Az 1000 lakosra jutó életbiztosítások száma megduplázódott, de még 1938-ban is csak mintegy 90 darab. Az egy lakosra jutó biztosítási összeg nagyon lassan emelkedett, az időszak végén is alig haladta meg a 70 pengőt (25. ábra). Az egy lakosra jutó életbiztosítási díj pedig, amely 1930-ban az 5 pengőt közelítette, 1938-ban még mindig csak 3 pengő 30 fillér volt. Ez az életbiztosítási penetráció továbbra is sokszorosan alacsonyabb volt a fejlett nyugati országokénál. Gergely Tódor Magyarország 55 pengős, válság előtti egy főre jutó életbiztosítási tőkét, Németország 246, Svédország 892, Anglia 1578, és az USA 4700 pengős értékével veti össze.<sup>93</sup>

25. ábra: Az életbiztosítási penetráció Magyarországon 1927–1938.

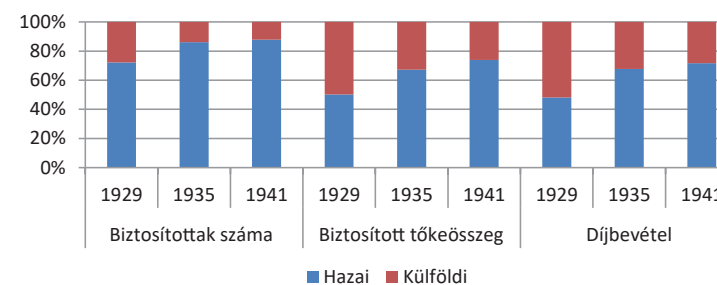


Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

A termék szerkezet elmozdulása a vegyes életbiztosítások felé már a 19. század utolsó negyedében elindult, és a két világháború között folytatódott. A portfólió 98-99 százaléka haláleseti és vegyes életbiztosítás volt, az elérési és a járadékmódozatok a maradék 1-2 százalékon osztoztak.

A piacról fokozatosan vonultak ki a külföldi cégek, aminek következtében a biztosítottak számában 70-ről közel 90 százalékra, díjbevételekben pedig kevesebb mint 50-ről 70 százalék fölé emelkedett a hazai társaságok piaci részesedése (26. ábra).

26. ábra: Az életbiztosítások megoszlása hazai és külföldi társaságok között Magyarországon

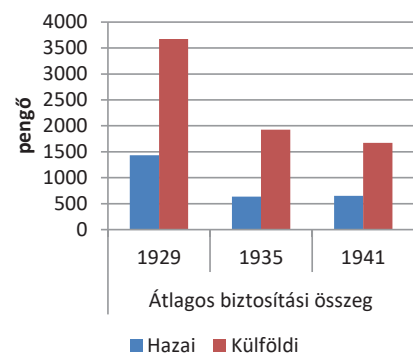


Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

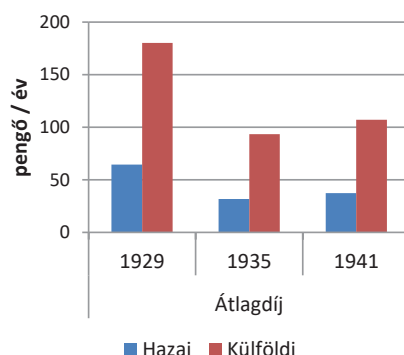
Az átlagos biztosítási összegben látható két és félszeres, valamint az átlagdíjban tapasztalható háromszoros különbség pedig leginkább annak köszönhető, hogy a népbiztosítást elsősorban a hazai társaságok művelték (27. és 28. ábra).



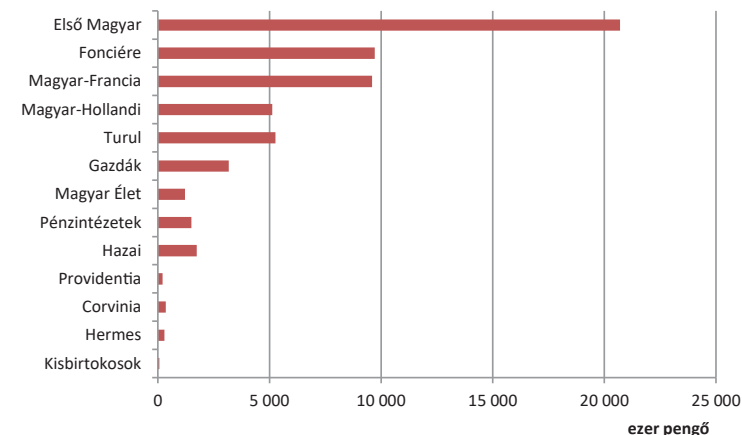
27. ábra: Az életbiztosítások átlagos kötvényértéke Magyarországon



28. ábra: Az életbiztosítások átlagdíja Magyarországon



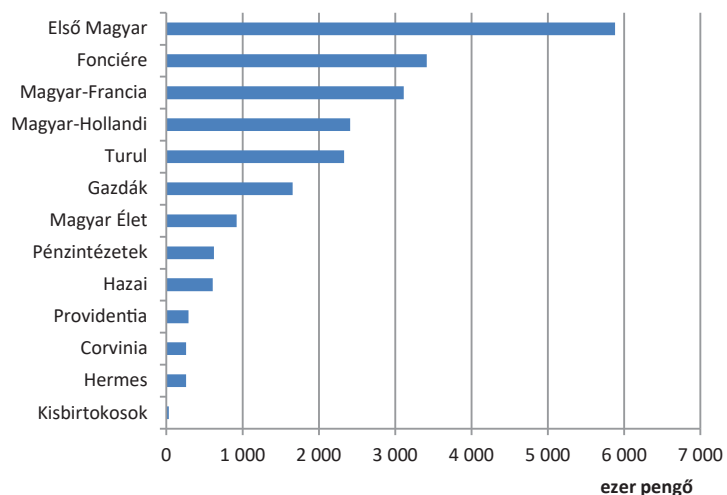
30. ábra: Hazai társaságok életbiztosítási díjtartaléka 1931-ben



Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv

Ezen hazai társaságok közül mind éves díjbevételben, mind a díjtartalékok összegében kiemelkedett az Első Magyar, amit a Fonciére, a Magyar–Francia és a Magyar–Hollandi követett (29. és 30. ábra). Tovább növelte a piaci koncentrációt, hogy a korábban az Első Magyar érdekeltségében is szereplő Magyar–Franciát a Fonciére vásárolta meg, és 1937-ben beolvastotta, majd 1938-ban a Magyar–Hollandi került az Első Magyar érdekeltségébe, amely 1944-ben olvasztotta magába.

29. ábra: Hazai társaságok bruttó életbiztosítási díjbevétele 1931-ben



Forrás: Török 1932: 335

Forrás: Török 1932: 335

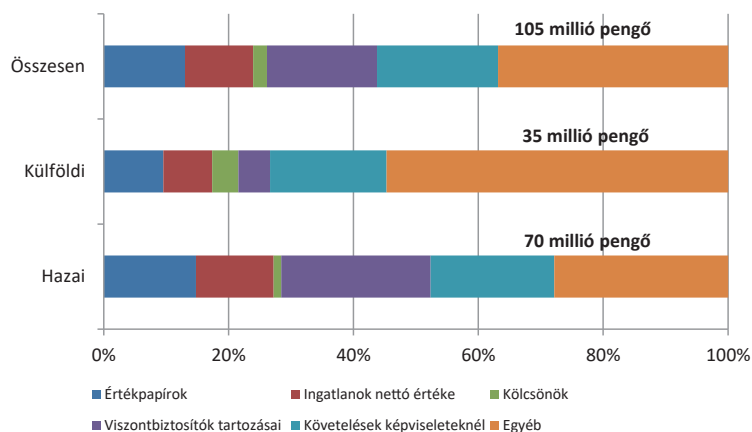
Ez utóbbi esemény már az 1936-ban meginduló növekedést megakasztó újabb válsághoz, a bécsi Phönix Életbiztosító bukásához kapcsolódott.<sup>94</sup> A Phönix-botrány első pillanatban egész Közép-Európa gazdasági és pénzügyi helyzetét összeomlással fenyegette, és a biztosítási jogrendszer sürgős reformját követelte minden érintett országban.<sup>95</sup> A társaságnál, majd később a Magyar–Hollandinál és több kisebb életbiztosítónál is óriási tartalékhiányok voltak elleplezve különféle technikákkal, többek között jelentősen túlértékelt ingatlanokkal.

Az állam részéről a felügyelet és a vagyonkezelés szabályozásának a megszigorítása és a koncessziózárlat újabb három évvel való meghosszabbítása volt a reakció. A Felügyelő Hatóság személyzetét kicserélték, és kibővítették a Pénzüntézetek Központ státuszába tartozó revizorok egy részével. Az ingatlanok értéke pedig a továbbiakban nem szerepelhetett a tiszta bérjövdelem 5 százalékra tőkésített összegénél magasabb értéken a mérlegekben.<sup>96</sup> A Phönix esetében az életbiztosítási állományt a vezető társaságok által alapított lebonyolító cégre ruházták át, két évvel később a Magyar–Hollandit az Első Magyararnak adták el.<sup>97</sup>

Az életbiztosító vállalatok már a századfordulóra szinte közvetítő pénzüntézetekké fejlődtek, az államnak vagy bankoknak adtak kölcsönt, akik becsatornázták azt a gazdaságba. Bár a befektetett tőke hasznát így a biztosítók előtt ketten is lefözlötték, amíg tartott a gazdasági aranykor, mindenki jól járt.<sup>98</sup> A háborúból és az inflációból azonban elértéktelenedett értékpapír-portfólióval és óriási külföldi – főleg viszontbiztosítási – kintlévőségekkel kerültek ki.

A vagyon belső megoszlását vizsgálva két probléma is feltűnik. Egyrészt látható, hogy nemcsak a hazai társaságok tartoztak külföldi viszontbiztosítóknak, hanem azok is nekik. Másrészt teljesen felborultak a háború előtti arányok, ahol a jelzálog, az értékpapírok és az összes többi vagyonelem egyaránt körülbelül 1/3-os részarányal szerepeltek. 1927-re az értékpapírok aránya a felére csökkent, a jelzálogkölcsön pedig teljesen eltűnt<sup>99</sup> (31. ábra).

31. ábra: A biztosítótársaságok vagyonának megoszlása 1927-ben



Forrás: Hajdrik 1929: 289.

### A háborús konjunktúra, 1939–1943

Az 1939–43 közötti időszak – a korábbi időszakokkal érdemben össze nem vehető – üzleti eredményeit négy fő tényező határozta meg: a területgyarapodás, a háborús konjunktúra, az infláció és a közvetett vagy közvetlen háborús károk jelentkezése. A továbbiakban e négy tényező biztosítási piacra gyakorolt hatását foglaljuk össze röviden. 1944-ben Magyarország területe hadszíntérré vált, a gazdaság, így a biztosítók működésének normális menete megszakadt. 1945–46-ban ismét hiperinfláció, majd a biztosítótársaságok több lépcsős államosítása következett. A háborús romokból való újjáépítkezés és az államosítás folyamata szorosan összefüggött. Az 1946–49 közötti szűk három év története önmagában is megér egy tanulmányt, így ebben a munkában nem térünk ki erre a korszakra.

A második világháború – és az annak közvetlen előzményeihez tartozó diplomáciai manőverek – időrendben elsőként jelentkező hatása a magyar biztosítási piacra a több szakaszban bekövetkezett területgyarapodás volt. A bécsi döntések, Kárpátalja, majd Jugoszlávia lerohanása következtében az ország területe közel kétszeresére, népessége pedig több mint másfélszeresére nőtt. A Szlovákiától visszacsatolt területeken a Trianon utánihoz hasonló rendezés ment végbe ellenkező előjellel. A szlovák biztosítóknak az állományukat valamelyik magyar társaságra kellett átruházniuk 1938 év végéig, ugyanakkor az életbiztosítási díjtartalékok megállapításához ismét kormányközi megállapodást kellett kötni.<sup>100</sup>

1941-ben a biztosítók eredmény számlái alapján a hazai társaságok állományába még nem került életbiztosítási állományok figyelembevételével készült egy számítás a visszacsatolt területek biztosítási állapotára.<sup>101</sup> A Magyar Biztosítási Évkönyv főszerkesztője, Szikszay Károly<sup>102</sup> által készített kimutatás – ha korlátozott mértékben is, de – alkalmas az egyes országok biztosítási fejlettségének, jellemzőinek az összehasonlítására (4. táblázat).

4. táblázat: A területgyarapodás hatása Magyarország biztosítási piacára 1941.

		Trianoni országterület	Északi országrész	Keleti országrész	Délvidék	Összesen
Terület	ezer km <sup>2</sup>	93	24,3	43,5	11	171,8
Népesség	ezer fő	9 129	1 728	2 633	950	14 400
<b>Életbiztosítások</b>						
Kötvények száma	ezer db	915	77	39	41	1068
1000 főre jutó kötvényszám	db / ezer fő	100,2	44,6	14,8	43,2	74,2
Biztosított tőke	millió P	645	70	40	44	799
Egy főre jutó biztosított tőke	P/fő	70,7	40,5	15,2	46,3	55,5
Átlagos biztosított tőke	P/fő	705	909	1026	1073	748
Díjbevétel	millió P	31,1	3,4	1,9	2,1	38,5
Egy főre jutó díjbevétel	P/fő	3,4	2,0	0,7	2,2	2,7
Átlagdíj	P/fő	34,0	44,2	48,7	51,2	36,0
Díjtartalék	millió P	180	23	13	15	231
Egy főre jutó díjtartalék	P/fő	19,7	13,3	4,9	15,8	16,0
<b>Elemi biztosítások</b>						
Tűzbiztosítási kötvények száma	ezer db	1037	181	156	85	1459
1000 főre jutó kötvényszám	db / ezer fő	113,6	104,7	59,2	89,5	101,3
Tűz ellen biztosított összeg	millió P	13837	1691	820	660	17208
Egy főre jutó biztosított összeg	P/fő	1516	979	311	695	1195
Átlagos biztosítási összeg	P/fő	13343	9343	5256	7765	11794
Elemi biztosítások díjbevétele	millió P	53,4	4,8	2,5	1,8	62,5
Egy főre jutó elemi díjbevétel	P/fő	5,8	2,8	0,9	1,9	4,3

Forrás: Szikszay 1941.

A visszacsatolások következtében a piac teljes díjbevétele 19 százalékkal emelkedett, a növekedés az életbiztosítások esetében valamivel magasabb (23%), az elemi biztosításoknál valamivel alacsonyabb (17%) volt. Az új országrészek közül biztosítási penetráció tekintetében az északi ország rész, azaz a csallóközi és felvidéki területek és Kárpátalja volt a legfejlettebb, azt a keleti ország rész (Partium és Észak-Erdély) követte, ezek tűzbiztosítás esetében a trianoni területtől alig maradtak el az ezer főre jutó kötvények számában. Az életbiztosítási penetráció tekintetében már jóval nagyobb a különbség, ennek oka az ezeken a területeken kevésbé elterjedt népbiztosítás volt. Ez megmutatkozik a magyarországinál jóval magasabb életbiztosítási átlagdíjakban és átlagos biztosított tőkeösszegben is. Legkevésbé fejlettnak a Délvidék: Bácska, a baranyai háromszög és a muraközi területek tekinthetők. Életbiztosítási penetráció tekintetében a magyarországi 15 százalékát sem éri el, és tűzbiztosításban is alig több, mint a fele annak.

A fejlettségben és különösen az elemi biztosítások értékében, átlagdíjban, átlagos biztosítási összegben mutatkozó óriási különbség azonban csalóka, és tévedés lenne ebből az anyaország egyértelmű kulturális fölényére következtetni, amit egyébként a szerző megtesz. A különbségek egyik legfontosabb oka Budapest a maga óriási ipari és vagyonszámátörvényével. Ha lenne módunk a vidéki Magyarországot összevetni a visszacsatolt területekkel, akkor korántsem látnánk ekkora különbségeket.

A piac fellendülését okozó második tényező a háborús konjunktúra volt. Az ipari termelés már a háborús készülődés következtében jelentősen megemelkedett. A gyárak számának gyarapodása közvetlenül megjelent a tűzbiztosítási számokban, de a termelés értéke is növekedett, és a többműszakos termelés miatt a tűzbiztosítás egyre fontosabbá vált a gyártulajdonosok számára. Ennek következtében 1939–1942 között a tűz és a felelősség ágazatok évente 30-40 százalékkal növelték a bevételeiket. A felduzzadt munkáslétszám a baleset-biztosítások esetében is komoly bővülést eredményezett. Leglátványosabban ugyanakkor a szállítmánybiztosításoknál jelentkezett a háború hatása. A hadiszállítások felfutása és a kockázatok növekedése következtében az 1938-ban még alig egymillió pengős ágazat három év alatt megtízszerezte a díjbevételeit. Az egyetlen ágazat, amelyre ellenkező hatással volt a háború kitörése, az autóbiztosítás volt. A gépjárművek bevonultatása és az általános benzinhiány következtében a díjbevételek 1941-től kezdve csökkentek.

## Az infláció hatásának elkerülésére éven belül utánbiztosításra volt szükség.

A látványos növekedésben természetesen megjelenik az infláció hatása is. A második világháború alatt a háborús gazdálkodás törekedett ugyan az árszínvonal egységesítésére, a mezőgazdasági és az ipari árak összhangjának megteremtésére, ennek ellenére jelentős áremelkedés jelentkezett. Ez alulbiztosítottsághoz vezetett, alulbiztosítottság esetén pedig a társaságok aránylagos, ún. pro-rátá kártérítést alkalmaztak. Ennek elkerülésére éven belül is rendszeres utánbiztosításra volt szükség. Ezek az utánbiztosítások aztán a díjtételek

változatlansága mellett is a díjbevételek gyors emelkedését eredményezték.<sup>103</sup> A gyárak sokkal rugalmasabban tudtak alkalmazkodni az inflációhoz, mint a lakosság. Nekik lehetőségük volt viszonylag rövid időközönként a biztosítás revíziójára. A lakosság ezt általában nem tette meg, csak kár esetén ébredtek rá, hogy nem kapnak teljes kártérítést. Ez és a háborús konjunktúra eredményezte a két szegmens közötti komoly növekedésiütem-különbséget. 1941-ről 1942-re például a gyári tűzbiztosítások díjbevétele 63, a lakossági szegmensé viszont csak 20 százalékkal emelkedett.<sup>104</sup> Az áremelkedés és az általános pénzhiány az életbiztosítási új szerződések értékében is megjelent. Az orvosi vizsgálattal kötött szerződéseket 1941-ben még 3134 pengő, 1942-ben már 4243 pengő átlagos tőkeösszeggel kötötték, ráadásul a korszakban először ezek kötése gyorsabban nőtt, mint a népbiztosításé.<sup>105</sup> Az infláció ugyanakkor a költségoldalon sokkal közvetlenebbül és gyorsabban érvényesült, mint a díjoldalon, az egyébként is rendkívül magas költséghányadok mellett, ezért összességében hatása az eredményre negatív volt.<sup>106</sup>

Már az első világháborúban is megfigyelték, hogy a háború alatt az ipari károk emelkednek. Az üzemek fokozott használatban álltak, sokszor éjjel-nappal működtek, emiatt a berendezések felújítása, karbantartása elmaradt. A termeléshez használt csekélyebb értékű segéd- és pótalkatrészek és a képzetlen szükségmunkaerő ugyancsak hozzájárult a tűzbiztosítási és a felelősségi kárhányadok romlásához. A civil biztosításra ugyanezek a tényezők nem hatottak, sőt, a javak fokozott megbecsülése miatt kifejezetten csökkent a gondatlan vagy szándékos tüzesetek száma. A kárány javult.

Az első világháborúval összevetve a legfeltűnőbb különbség, hogy a fenti hatásokat leírják ugyan, de 1941–43-ban sem a BIOSZ hivatalos jelentéseiből, sem a biztosítási szakemberek írásaiból nem érződik az az aggodalom, ami 1914–16-ban erőteljesen jelen volt. Akkor a háborút egy virágzó szektor váratlan összeomlásaként élték meg az érintettek, a második világháború viszont egy válságból válságba bukó ágazat megmentőjének tűnt. A szerzők inkább a pozitívumait hangsúlyozták. Igaz, az ország lényegesen jobban fel is volt készülve a háborúra, mint 25 évvel korábban. Korántsem alakult ki akkora gazdasági káosz, és ez igaz a biztosítási szektor működésére is. Magyarország még nem volt hadviselő fél, amikor az állami felügyeletet megreformálták, a Felügyelő Hatóság a Pénzügyminisztériumba olvadt.<sup>108</sup> A tisztviselőket képesítéstől függetlenül átvette az új szervezet, de a törvény szabályozta, hogy a jövőben csak meghatározott képesítéssel alkalmazható további munkaerő. Az is igaz persze, hogy ez az intézkedés inkább volt a korábbi botrányok következménye, mint a háborúra való felkészülés része.

## Konklúzió

A 19. század utolsó negyedét és a 20. század első évtizedét jellemző gyors és egyenletes fejlődést az első világháború megtörte. A háború és a forradalmak utáni konszolidációt a hiperinflációban elértéktelenedett tartalékok, a határokon túlra került állományok és a piac új méretéhez képest túlzottan sok biztosító egyaránt nehezítette. A költséginfláció miatt a társaságok jövedelmezősége elromlott, az alaptőkéjük jelentős részét elvesztették. Az új helyzettel új eszközök segítségével igyekezett megbirkózni a szektor. A biztosítás állami felügyelete és

a társaságok minden ágazatra kiterjedő kartellszervezete egyaránt a piac konszolidációját és kiszámítható, stabil működését igyekezett elérni. Mindkettő kiépülése az 1920-as évek első felére esett. A konszolidációt rövid fellendülés, majd újabb válság követte, amelyből igazán csak a második világháború és a háborúra való felkészülés konjunktúrája jelentett kiutat.

A biztosítás fejlődésének feltétele a bizalom, ehhez állami felügyeletre, nyugodt, zavartalan gazdasági körülményekre és állandó értékű pénzre van szükség.<sup>109</sup> Ezekből nem sok minden valósult meg a két világháború között. Az állami felügyelet és szabályozás a 20-as évek második felében még hatékonynak bizonyult – a díjvédelmi rendelet, a valorizáció és legfőképpen a koncesszió zárlat érdemben hozzájárult a konszolidációhoz –, a 30-as évek válságával, majd az életbiztosítási tartalékhányokkal azonban nem tudott mit kezdeni, sodródott az eseményekkel. Több reformjavaslat is született: előbb a Pénzügyminiszeri Képviselői Bizottság, majd a Pénzügyminisztérium akart létrehozni,<sup>110</sup> majd a felügyeletet a Pénzügyminisztériumba olvastották. Az új szervezeti megoldásnak már nem volt ideje a bizonyításra, a végső megoldás a világháború utáni államosítás lett.

A korszak másik meghatározó intézménye, a BIOSZ keretében működő biztosítási kartell működése rengeteg vitát váltott ki. A napi sajtóban, sőt az országgyűlésben az egymással az ügyfelek kárára összejáró biztosítókat ostromozták,<sup>111</sup> míg a szakmán belül az együttműködés betartásának kikényszeríthetlensége jelentett rendszeres vitatémát. A közvéleményben és a politikában tapasztalható biztosítóellenes hangulat eloszlására nem volt elegendő, hogy egy-egy biztosító vezér szűk szakmai körök számára leírta, hogy a szükségleti díjak egyeztetése egyrészt nemzetközi gyakorlat, másrészt az ágazat egészséges működésének elengedhetetlen feltétele, hiszen az iparban sem vitatja senki, hogy az árak alsó korlátja az önköltség.<sup>112</sup>

Összességében a 20-as és 30-as évek rendkívül kedvezőtlen gazdasági környezetében sem az állami felügyelet, sem a szektor önszabályozása nem tudott kiegyensúlyozott fejlődést, növekedést és tartós profitabilitást teremteni, pedig már a kortársak szerint is lett volna tér a fejlődésre. Nemzetközi összehasonlításban Magyarország biztosítási telítettsége lényegesen elmaradt nemcsak a nyugati, de a közép-európai országokétól is. Bauer Lajos 1938-ban a biztosítási díjbevétel és a korrigált nemzeti jövedelem arányát hazánkban 1,75 százalékra, míg Ausztriában 3,5, Csehországban 3,75, Németországban 4, az USA-ban pedig 12 százalékra becsülte.<sup>113</sup>

## FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)  
VII.2.e. Cégbírósági iratok (Cg). Céggjegyzékek (1876–1949)  
Cg. 593/1915. Első Magyar Általános Biztosítótársaság 1915–1949  
G. Nagy Sándor (szerk.) 1912/13–1922/24: Nagy Magyar Compass. Pénzügyi és Kereskedelmi évkönyv, Budapest.  
Della Vedella Mihály (szerk.) 1925/26–1944/45: Nagy Magyar Compass. Pénzügyi és Kereskedelmi évkönyv, Budapest.  
Magyar Statisztikai Évkönyv 1930–1943. évi kötetek. Szerkeszti és kiadja: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.  
4040/1936 M.E. sz. rendelet a Phönix életbiztosító társaság belföldi fiókja ügyeinek rendezésével kapcsolatos egyes rendelkezések tárgyában. Magyar Biztosítási Évkönyv 28. szám (1936/37) pp. 300–316.

## HIVATKOZÁSOK

<sup>1</sup>Tamás Gábor: A biztosítási piac fejlődése Magyarországon a 19. század közepétől az első világháborúig. Biztosítás és Kockázat VI. évfolyam (2019) 1. szám.

<sup>2</sup>Csury – Marosi 1931; Vaktor 1931.

<sup>3</sup>Berend – Szuhay 1973

<sup>4</sup>Bajai – Csabay 1972. I. pp. 90–94.

<sup>5</sup>Időszakunk alatt kétszer is megváltozott az ország hivatalos fizetőeszköze. Az osztrák-magyar korona előbb, változatlan értékkel és aranytartalommal, 1919-től magyar korona lett, majd ezt 1927. január 1-jén a pengő (1 pengő = 100 fillér) váltotta fel. A két deviza átváltási aránya 1 pengő = 12 500 korona volt.

<sup>6</sup>Korábban a biztosítók a főbb ágazatokra jelentettek bruttó díj- és káradatokat, amelyeket a külföldi társaságok magyarországi és a hazai társaságok teljes díjbevételeként értelmezhetünk. 1927-től zárszámadásokon alapuló igen részletes statisztika jelent meg a Statisztikai Évkönyvben, amely tartalmazta a szektor összesített eredmény-kimutatását és mérlegét, megjelentek a kis ágazatok, és megkülönböztetésre került az ágazatokon belül a bruttó és nettó (viszontbiztosítás nélküli), a direkt és indirekt (aktív viszontbiztosítás) és a hazai társaságok külföldi üzlete is. Az 1927 és 1938 közötti időszakra, ahol nincs külön jelölve, a közölt díjbevételek és kárkifizetés-adatok a magyarországi direkt üzletre vonatkozó bruttó értékek.

<sup>7</sup>1875. évi XXXVII. tv. 504.§ 2. pont.

<sup>8</sup>Nádas 1915: pp. 327–328.

<sup>9</sup>Németországban, ahol a helyzet még rosszabb volt, mert a tartalékok több mint ¾ része jelzálogban volt lekötve, 1913 végén a társaságok alapítottak egy bankot (Darlehensbank der deutschen Versicherungs-Gesellschaften) amely a központi bankra (Deutsche Reichsbank) támaszkodva az intézetek birtokában lévő adóslevelekre lombard hitelt nyújtott. Nádas 1916: p. 270.

<sup>10</sup>Nádas 1916: pp. 259–260.

<sup>11</sup>Nádas 1916: 272; Nádas 1917: p. 220.

<sup>12</sup>Török 1917: p. 299.

<sup>13</sup>Berényi 1916: p. 309.

<sup>14</sup>Nádas 1916: pp. 272–273.

<sup>15</sup>Nádas 1916: pp. 278–281.

<sup>16</sup>A tisztviselők a fizetésük 1-2%-át, a társaságok pedig rögtön a háború kezdetén nagyobb összegeket, az Első Magyar 100 ezer, az Anker és a Generali 50-50 ezer, de majdnem mindegyik legalább 10 ezer koronát ajánlott fel a szervezetnek. Nádas 1916: p. 282.

<sup>17</sup>Teleszky János – a háború alatt pénzügyminiszter (1912–1917), a háború után az EMÁBIT igazgatóságának tagja, majd elnöke (1920–1939) – 1927-es tanulmánya szerint a háború költsége a háborús évek kumulált GDP-jének mintegy 19%-át tette ki. Ezt a hatalmas összeget a magyar állam 94,8%-ban hitelből finanszírozta, a kiadás 53%-a, összesen több mint 16 milliárd korona származott hadikölcsönkötvény eladásából. (Pogány 2018: p. 84.)

<sup>18</sup>Névy 1918: p. 252.

<sup>19</sup>Berényi 1917: p. 283.

<sup>20</sup>Nádas 1917: pp. 231–233..

<sup>21</sup>Nádas 1917: p. 232.

<sup>22</sup>Csury – Marosi 1931: p. 194.

<sup>23</sup>Török 1904: p. 111.

<sup>24</sup>Berényi 1928: pp. 335–346.

<sup>25</sup>Ezen a tárgyaláson a magyar álláspontot többnyire Gergely Tódor a BIOSZ elnöke, az EMÁBIT vezérigazgatója képviselte. Török 1928: p. 401.

<sup>26</sup>Csury – Marosi 1931: pp. 196–197

<sup>27</sup>1928/XII. törvénycikk egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről

<sup>28</sup>Gergely 1928: 280; Gergely 1930: p. 227.

<sup>29</sup>Török 1928: p. 399.

<sup>30</sup>„... akárhány mellényzebből előkerülhetett 200 000 korona, amivel biztosító társaságot lehetett alapítani, azok az üzletszerzők, akik vezérigazgatókká akartak előlépni, megalapították társaságukat, üzleteiket részben átvitték a régi intézettől az újhoz, néhány ezer aranykorona értékű díj tehát akadt, amivel viszontbiztosítási szerződéses kötelese címén ki lehetett ruccanni Párizsba egy kis kéjutazásra...”Altenburger 1936: p. 251.

<sup>31</sup>Török 1928: p. 404.

<sup>32</sup>Kutasi 1929: pp. 266–267.

<sup>33</sup>Szamos, a 2. táblázatban feltüntetett biztosító is sorozatos összeolvadások eredményeként szűnt meg, az Első Biztosító Intézet Katonai Szolgálat Esetére (1892) és a Garantia Általános Biztosító (1921) például a Nemzeti Általános Biztosítóba (1920) olvadt 1921-ben, ez egy évvel később a Dunántúli Általános Biztosítóba, 1926-ban azonban ez utóbbi is felszámolt.

<sup>34</sup>Már a Károlyi-kormány kiadott 1918 decemberében egy rendeletet, amely engedélyhez kötötte nemcsak az új társaság alapítását, de a meglévő társaságoknak új ágazatra való belépését is, 1923-ban aztán két újabb rendelet szabályozta a biztosítók alapítását

- (196/1923. ME sz. rendelet), illetve a legalább két éve nem működő társaságok megszüntetését (2850/1923 ME sz. rendelet).
- <sup>35</sup>Az 1938-ban mutatkozó emelkedés az első bécsi döntés értelmében visszacsatolt területen működő társaságoknak köszönhető, az 1930-ban és 1933-ban mutatkozó 2-2 db-os emelkedés pedig a statisztikai gyűjtés bizonytalanságát mutatja, abban, hogy mely társaságok voltak működőek, és melyek felszámolás alatt.
- <sup>36</sup>Török 1928: p. 397.
- <sup>37</sup>1923. évi VIII. tc. (többek között) a biztosító magánvállalatok állami felügyeletéről szóló kerettörvény, amely alapján az 1923. évi 196/ME sz. rendelet a Felügyelő Hatóság jogkörét, az 1923. évi 48.718. sz. PM rendelet a Felügyelő Hatóság szervezeti és ügyviteli szabályzatát határozta meg, az 1923. évi 130.623 számú PM rendelet pedig a jogkörre vonatkozó részletes végrehajtási utasítást tartalmazott. Csury – Marosi 1931: p. 200.
- <sup>38</sup>Csury – Marosi 1931: p. 201.
- <sup>39</sup>A Pénzügyi Központ 1916. június 1-jén kezdte meg a munkáját formailag a pénzügyi intézetek önkormányzati szerveként, de közgyűlésében a szavazatok 50%-ával az állam rendelkezett, és elnökét a pénzügyminiszter javaslatára az uralkodó nevezte ki. Feladata a pénzügyi intézetek hitelezése, előbb csak a tőle hitelt kérők, később minden tagintézet revíziója, valamint a költségvetés, a jegybank és a hitelintézeti szektor közötti közvetítő szerep ellátása volt. Ezek közül a biztosítók esetében csak a rendszeres revízióknak lett volna létjogosultsága. (A PK-ról szóló adatokért köszönet Pogány Ágnesnek, aki rendelkezésemre bocsátotta a témában készített, még publikálatlan tanulmányát.)
- <sup>40</sup>1940. évi XII. tc. az állami felügyelet átszervezéséről.
- <sup>41</sup>A gazdasági növekedést Alexander Eckstein által számított Nettó Nemzeti Termék (NNP) alapján mutatom be. A növekedés minden esetben az időszak éves átlagos növekedése (CAGR).
- <sup>42</sup>A piac nagy részét konszernnek, cécsoportok uralták. Az Első Magyar-, a Gazdák-, a Magyar-Francia-, a Generali-, az Adria- és a Phönix-csoport is 3-5 vállalattal volt jelen.
- <sup>43</sup>Nagy Magyar Compass 1926/1927 és 1938/39.
- <sup>44</sup>Kutasi 1929: p. 270. A korban Magyarországon a Swiss Re elnevezést nem használták, helyette németül Schweizerische Rückversicherungs-nak nevezték a svájci viszontbiztosítót, a mai olvasó kedvéért én a továbbiakban az angol elnevezést használom.
- <sup>45</sup>A tűzkárstatisztika változásairól: Hajdrik 1932.
- <sup>46</sup>1365/1920. sz. kormányrendelet.
- <sup>47</sup>A székesfőváros tanácsának a községi tűzoltásról szóló, 823/1917. kgy. sz. rendelete, amelyet a belügyminisztérium 34.725/1924. sz. leirata hagyott jóvá, 1925. május 1-jén lépett életbe. A 10%-os járulékot Budapesten székhellyel vagy állandó képvisellel bíró társaságok esetében a társaságnak, azzal nem bíró hazai társaságoknál kötött biztosítás esetében a biztosítottnak kellett megfizetnie. Budapesten székhellyel nem rendelkező külföldi társasággal kötött szerződés esetén a járulék ötszörösét kellett fizetni. Csury – Marosi 1931: p. 205.
- <sup>48</sup>Kihasználva, hogy a kötvényilleték aránya a díjhoz rendkívül stabil – a tűzbiztosítás esetében 1927–1931 között a szórása 0,007 –, az 1932 utáni időszakra a korábbi időszak átlagos arányával számolom ki a kötvényilleték nélküli díjbevételét.
- <sup>49</sup>Csury – Marosi 1931: p. 198.
- <sup>50</sup>Török 1928: p. 404.
- <sup>51</sup>Vaktor 1931: p. 245.
- <sup>52</sup>Török 1929: p. 355.
- <sup>53</sup>A javuló kárhányadokhoz a defláció is hozzájárult. Az 1931-től elindult erőteljes árzuhanás túlbiztosítást eredményezett. A biztosító azonban ebben az esetben is csak a valós kárt fizette meg. Balázs 1943: p. 155.
- <sup>54</sup>Török 1932: 336; Török 1933: p. 373.
- <sup>55</sup>Magyar Statisztikai Évkönyv 1927. és 1938.
- <sup>56</sup>Ez a különbségtétel ugyanakkor semmilyen hivatalos vagy vállalati statisztikában nem jelenik meg, ezért az egyes szegmensekre vonatkozó megállapítások tekintetében teljes egészében a korabeli szakírók véleményére vagyunk kénytelenek hagyatkozni.
- <sup>57</sup>Török 1933: p. 373.
- <sup>58</sup>A trendforduló közeledését prognosztizálva Lengyel Sándor, az Első Magyar Jégbiztosítási főnöke 1934-ben felidézte Thaly Elek, egy akkori biztosítási szakember 1895-ös véleményét, mely szerint az alacsony, 6 forintos búzaárakra tartósan be kell rendezkedniük a biztosítóknak. Lengyel hozzátéste, hogy három évvel később már 12 forint volt a búza ára. (Lengyel 1934: 338.) Igaza lett. 1937-re az árak közel megháromszorozódtak.
- <sup>59</sup>A hiperinfláció ellenkező előjellel érintette a birtokosokat, mint a biztosítókat. A korábban felvett hitelek elértéktelenedtek, könnyen vissza lehetett fizetni őket. 1924-re a földbirtokok gyakorlatilag zálogmentesek lettek. Az agrárválság hatására azonban az 1930-as évek közepére újra jelentősen eladósodott a birtokos réteg.
- <sup>60</sup>Barthodeiszky 1935: pp. 228–229.
- <sup>61</sup>Barthodeiszky 1935: p. 229.
- <sup>62</sup>Barthodeiszky 1935: p. 234.
- <sup>63</sup>Török 1927: p. 333.
- <sup>64</sup>Miután a szövetséget az Első Magyar alapította és viszontbiztosította, a háború előtt az a mondás járta szakmai körökben, hogy a Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Szövetséget az EMÁBIT pénzével és a kormány jóindulatával dolgozik. Berényi 1915: p. 317.
- <sup>65</sup>Török 1933: p. 377.

- <sup>66</sup>Török 1934: p. 380.
- <sup>67</sup>A kis ágazatok egymáshoz viszonyított pontos arányát és fejlődési ütemét érdemes óvatosan interpretálni, mert az egyes társaságok teljesen különböző módon mutatták ki őket. A baleset-, a szavatosság- és az autóbiztosítást például hármas ikreknek tekintették, mert az autóbiztosítás a töréskockázaton kívül felelősségi és baleset kockázatokat is tartalmazott, de hogy ezeket külön-külön, vagy ha egyben, akkor melyik ágazatban mutatták ki, azt társasága válogatta. Sok cég nem számolta el külön az autódíjakat: volt, aki a balesetbe, volt, aki a szavatosságba adta bele. De olyan is akadt (pl. a Mannheimi), aki a szállítványbiztosításba számolta a cascót. Volt, aki az Autovoll, vagyis a kombinált autóbiztosítás díjait szétbontotta, de olyan is, aki külön kötvényeket állított ki az egyes kockázatokra. (Murányi 1928: p. 394.) A betöréses lopást több társaság is a tűzbiztosításon belül számolta el, volt, aki az üveget is. De a Foncière például a géptörést is az üvegbiztosításban tartotta nyilván.
- <sup>68</sup>Török 1936: p. 340.
- <sup>69</sup>Török 1931: p. 341.
- <sup>70</sup>Török 1932: p. 341.
- <sup>71</sup>Török 1931: p. 342.
- <sup>72</sup>Török 1934: p. 380.
- <sup>73</sup>Török 1932: p. 342.
- <sup>74</sup>14 magyar (EMÁBIT, Gazdák, Nemzeti, Foncière, Hazai, Hungária, Minerva, Pátria, Magyar-Hollandi, Hermes, Corvina, Pénzügyintézet, Providentia, Turul) és 11 külföldi (Első Általános Baleset, Nemzetközi, Phönix, Duna, Angol- Elemi, Anker, Anglo-Danubian, Universale, Frankfurti, Mannheimi, Royal Exchange). Piacvezető a magyarok közül az EMÁBIT leányvállalat, Nemzeti Balesetbiztosító volt. Murányi 1928: p. 385.
- <sup>75</sup>1927. évi XXI. tc. kiterjesztette a munkásbaleset-biztosítás jogosultsági körét és az igénybe vehető ellátások körét, az 1928. évi XV. tc. pedig bevezette az öregségi és rokkantsági biztosítást.
- <sup>76</sup>Murányi 1928: pp. 389–391.
- <sup>77</sup>Statisztika az autóforgalomról. Magyar Biztosítási Évkönyv 25. szám (1933/34) p. 385.
- <sup>78</sup>Murányi 1929: p. 319.
- <sup>79</sup>Murányi 1929: p. 321.
- <sup>80</sup>Murányi 1928: p. 392.
- <sup>81</sup>Utóbbiról bővebben Csury 1932: pp. 283–288.
- <sup>82</sup>Török 1935: p. 296.
- <sup>83</sup>Ezek a problémák az osztrák biztosítókat legalább annyira érintették, mint a magyarokat. Berliner 1933: p. 223.
- <sup>84</sup>Az egyezmény a Generali, az Adria, a Foncière, a Providentia és az EMÁBIT között jött létre Abbáziában, és 25 szakaszban foglalta össze azokat az elveket, amelyekkel a felek az ágazat visszafejlődését akarták megállítani. Vaktor 1931: 204. A felbomlásról: Friedmann 1912: 333.
- <sup>85</sup>Török 1928: p. 409.
- <sup>86</sup>Apor 1901.
- <sup>87</sup>Török 1932: p. 333.
- <sup>88</sup>A Felügyelő Hatóság nevében Wanisch Vilmos tartott előadást, amelyhez hozzászólt Altenburger Gyula, Goldziher Károly és Dr. Frisch Ferenc. Török 1934: p. 372.
- <sup>89</sup>Török 1930.
- <sup>90</sup>Magyarországon korlátozott díjösszegig 1916 és 1924 között létezett ilyen kedvezmény. Gergely 1931: pp. 224–225
- <sup>91</sup>Török 1935: p. 293
- <sup>92</sup>Török 1936: p. 328.
- <sup>93</sup>Gergely 1931: p. 22.
- <sup>94</sup>Az ügyről bővebben Horváth Gyula – Tamás Gábor: A Phönix-botrány. Biztosítás és Kockázat V. évfolyam (2018) 4. szám, pp. 96-99.
- <sup>95</sup>Török 1937: p. 327.
- <sup>96</sup>Török 1937: p. 328.
- <sup>97</sup>Szikszay 1938: p. 311.
- <sup>98</sup>Altenburger 1932: p. 211
- <sup>99</sup>Ez utóbbi jelenség mindenképpen további vizsgálatot érdemel, különösen, ha figyelembe vesszük a nem részletezett egyéb vagyonelemek óriási arányát. Egy szakíró 1937-ben a mellett érvelt, hogy Magyarországon és Ausztriában már a háború előtt is csak néhány százalékban nyújtottak a társaságok jelzálogkölcson, szemben a német, svájci vagy amerikai gyakorlattal, pedig a törvény megengedte volna. Ez az állítás és az alátámasztására felhozott adatok nincsenek összhangban a dualizmus korszakára korábban ismertetett adatainkkal. Gerő: 1937: p. 323.
- <sup>100</sup>Szikszay 1939: p. 201.
- <sup>101</sup>Szikszay 1941.
- <sup>102</sup>Az évkönyvet eredetileg az 1938-ban betöltött Biztosítási és Közgazdasági Lapok adta ki, azonban annak megszűnése után is megjelent. A BKL és az évkönyv főszerkesztője négy évtizeden keresztül Török Jenő Endre volt, az ő 1939. novemberi halála után vette át Szikszay Károly az évkönyv szerkesztését.
- <sup>103</sup>Balázs 1943: pp. 158–160.

- <sup>104</sup>BIOSZ 1943: p. 187.  
<sup>105</sup>BIOSZ 1943: p. 203.  
<sup>106</sup>BIOSZ 1943: p. 182.  
<sup>107</sup>BIOSZ 1943: p. 188..  
<sup>108</sup>Nádas 1913: 297.  
<sup>109</sup>1940. évi XII. törvénycikk: A biztosítási magánintézmények állami felügyelete, valamint a felügyeletet ellátó biztosításügyi köz-igazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról  
<sup>110</sup>Holly 1943: 130.  
<sup>111</sup>Altenburger 1937: pp. 260–261.  
<sup>112</sup>Gergely 1928: p. 284.  
<sup>113</sup>Bauer 1938: p. 289.

## IRODALOMJEGYZÉK

- BIOSZ 1943: A magánbiztosítás helyzete az 1942. évben. Részletek a BIOSZ 1942. évi jelentéséből. Magyar Biztosítási Évkönyv 35. szám (1943/44) pp. 182–205.  
 Altenburger Gyula 1932: Új csapáson. Magyar Biztosítási Évkönyv 24. szám (1932/33) pp. 207–220.  
 Altenburger Gyula 1936: Az állami felügyeletről. Magyar Biztosítási Évkönyv 28. szám (1936/37) pp. 250–261.  
 Bajai Ferenc – Csabay Dezső (szerk.) 1972: Az állami biztosítás Magyarországon. Budapest.  
 Balázs József 1943: Pénzüntézetek biztosítási feladatai az árszínvonal változásai esetén. Magyar Biztosítási Évkönyv 35. szám (1943/44) pp. 154–161.  
 Barthodeiszky József 1935: A jégbiztosításról – a biztosítóknak. Magyar Biztosítási Évkönyv 27. szám (1935/36) pp. 228–237.  
 Bauer Lajos 1938: Gazdasági életünk és a biztosítási politika. Magyar Biztosítási Évkönyv 30. szám (1938/39) pp. 265–290.  
 Berend T. Iván – Szuhay Miklós 1973: A tőkés gazdaság története Magyarországon: 1848–1944. Budapest.  
 Berényi Imre 1916: A magyar jégbiztosítás 1914-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 18. szám (1915–16) II. pp. 299–312.  
 Berényi Imre 1917: Jégbiztosításügy 1915-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 19. szám (1916–17) II. pp. 282–287.  
 Berényi Imre 1928: A Csehszlovák Köztársaság biztosításügye. Magyar Biztosítási Évkönyv 20. szám (1927/28) pp. 335–346.  
 Berliner Vilmos 1933: Közép-Európa biztosítási helyzete a háború után. Magyar Biztosítási Évkönyv 25. szám (1933/34) pp. 216–240.  
 Csury Jenő ifj. – Marosi Imre 1931: A magyar biztosítás története. Budapest.  
 Eckstein, Alexander 1955: National Income and Capital Formation in Hungary, 1900–1950, In: Income and Wealth, V. 1955  
 Gergely Tódor 1928: Biztosítási kartekek. Magyar Biztosítási Évkönyv 20. szám (1927/28) pp. 280–286.  
 Gergely Tódor 1931: Mivel segíthetné a magyar állam az életbiztosítás intézményét? Magyar Biztosítási Évkönyv 23. szám (1930/31) pp. 221–227.  
 Gerő Sándor 1937: A jelzálogkölcsön szerepe az életbiztosítási vagyoni kihelyezés tekintetében. Magyar Biztosítási Évkönyv 29. szám (1937/38) pp. 321–326.  
 Hajdrik Sándor 1929: A biztosításügy jelen állapota. Magyar Biztosítási Évkönyv 21. szám (1928/29) pp. 288–307.  
 Holly Sándor 1943: A magánbiztosítás fejlődése az állami felügyelet bevezetése után. Magyar Biztosítási Évkönyv 35. szám (1943/44) pp. 120–130.  
 Ifj. Csury Jenő 1932: A sikkasztás és lopás elleni és óvadékbiztosítás. Magyar Biztosítási Évkönyv 24. szám (1932/33) pp. 283–288.  
 Kutasi Elemér 1929: Koncentráció és racionalizálás a magyar biztosítási piacon. Magyar Biztosítási Évkönyv 21. szám (1928/29) pp. 266–272.  
 Lengyel Sándor 1934: A jégbiztosítási üzlet az agrárválság tükrében. Magyar Biztosítási Évkönyv 26. szám (1934/35) pp. 332–338.  
 Murányi János Ödön 1928: A baleset-, szavatosság- és autóbiztosítás helyzetéről. Magyar Biztosítási Évkönyv 20. szám (1927/28) pp. 383–396.  
 Murányi János Ödön 1929: A baleset-, szavatosság- és autóbiztosítási üzlet az 1928. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 21. szám (1928/29) pp. 316–324.  
 Nádas Nándor 1915: Az életbiztosítás az 1913. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 17. szám (1915) II. pp. 319–345.  
 Nádas Nándor 1916: Az életbiztosítás az 1914. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 18. szám (1915–16) II. pp. 257–294.  
 Nádas Nándor 1917: Az életbiztosítás az 1915. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 19. szám (1916–17) II. pp. 219–246.  
 Névy Gyula 1918: A baleset-biztosítás helyzetéről. Magyar Biztosítási Évkönyv 20. szám (1917–18) II. pp. 252–258.  
 Pogány Ágnes 2018: Az állami pénzpoltika Magyarországon, 1918–1924. In: Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás nyomán pp. 81–128. Budapest.  
 Statisztika az autóforgalomról. Magyar Biztosítási Évkönyv 25. szám (1933/34) pp. 384–386.  
 Szikszay Károly 1938: A magyar biztosításügy helyzete az 1937. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 30. szám (1938/39) pp. 291–323.  
 Szikszay Károly 1939: A magyar biztosításügy helyzete 1938-ban. Magyar Biztosítási Évkönyv 31. szám (1939/40) pp. 199–216.  
 Szikszay Károly 1940: A biztosítási üzlet helyzete az 1939. évben Részletek a BIOSZ 1939. évi jelentéséből. Magyar Biztosítási Évkönyv 32. szám (1940/41) pp. 232–253.  
 Szikszay Károly 1941: A biztosítási politikáról és az állami felügyeletről. Magyar Biztosítási Évkönyv 33. szám (1941/42) pp. 169–201.  
 Szónyi Gyula 1938: Áralakulás. In: Trianon mérlege, Magyar Statisztikai Szemle. 1938. 4. szám, pp. 358–517.  
 Török Jenő Endre (név nélkül -r-r aláírással) 1932: A magyar biztosításügy 1931–32. éve. Magyar Biztosítási Évkönyv 24. szám (1932/33) pp. 328–344.

- Török Jenő Endre (név nélkül -r-r aláírással) 1933: A magyar biztosításügy 1932–33-ban. Magyar Biztosítási Évkönyv 25. szám (1933/34) pp. 366–380.  
 Török Jenő Endre (név nélkül -r-r aláírással) 1934: A magyar biztosításügy 1933–1934-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 26. szám (1934/35) pp. 367–380.  
 Török Jenő Endre (név nélkül) 1935: Biztosításügyünk az 1934–35. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 27. szám (1935/36) pp. 286–296.  
 Török Jenő Endre 1917: A magyar tűzbiztosításügy 1915-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 19. szám (1916–17) II. pp. 247–267.  
 Török Jenő Endre 1928: A biztosításügy állása Magyarországon. Magyar Biztosítási Évkönyv 20. szám (1927/28) pp. 397–411.  
 Török Jenő Endre 1929: A magyar biztosításügy 1928/1929-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 21. szám (1928/29) pp. 344–377.  
 Török Jenő Endre 1930: Magyarország biztosításügye 1929-ben. Magyar Biztosítási Évkönyv 22. szám (1929/30) pp. 332–365.  
 Török Jenő Endre 1931: A magyar biztosításügy 1930–31.éve. Magyar Biztosítási Évkönyv 23. szám (1930/31) pp. 323–343.  
 Török Jenő Endre 1936: Biztosításügyünk az 1935–36. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 28. szám (1936/37) pp. 325–342.  
 Török Jenő Endre 1937: Biztosításügyünk 1936–37. évben. Magyar Biztosítási Évkönyv 29. szám (1937/38) pp. 327–341.  
 Vaktor Ferenc 1931: A Triesti általános biztosító társulat (Assicurazioni Generali) és a biztosítási intézmény 100 éves története Magyarországon. Budapest.